

ARBEJDSKRAFTENS FRIE UBEVÆGELIGHED

- EN UNDERSØGELSE AF HJEMLØSE ØSTEUROPEERE I KØBENHAVN

IS05 – Gruppe 66

Line Selmer Garbøl & Karina Vendrup Andersen

Vejledere: Hans-Erik Rasmussen & Mimi Petersen

Bachelorprojekt - December 2008

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. INDLEDNING	3
1.1 PROBLEMFOMULERING	4
1.2 BEGREBSAFKLARING	5
1.3 DEFINITION AF UNDERSØGELSESGRUPPEN	5
1.6 SAMARBEJDE MED PROJEKT UDENFOR	6
2. METODE	6
2.1 VIDENSKABSTEORETISKE TILGANGE	7
2.1.1 SOCIALKONSTRUKTIVISME	7
2.1.2 INDUKTION	8
2.2 KVALITATIVE METODER I ET INTERAKTIONISTISK PERSPEKTIV	9
2.2.1 INTERVIEWS	9
2.2.2 OBSERVATIONER	10
2.2.3 DOKUMENTER	10
2.3 PRIMÆR EMPIRI	10
2.3.1 PRIMÆRE INFORMANTER	11
2.3.2 SEKUNDÆRE INFORMANTER	11
2.3.3 OBSERVATIONSSTEDER	11
2.3.4 METODISKE OG ETISKE OVERVEJELSER I DATAINDSAMLINGSPROCESSEN	11
2.3.6 AT TALE GENNEM TOLK	13
2.4 SEKUNDÆR EMPIRI	13
2.4.1 LOVTEKSTER	13
2.4.2 RAPPORTER	14
2.4.3 ARTIKLER	15
2.5 OPSAMLING	15
2.6 ANALYSESTRATEGI	15
3. TEORI	16
3.1 TEORIRAMME (KARINA)	16
3.2 ERVING GOFFMAN (LINE)	16
3.3 ZYGMUNT BAUMAN (KARINA)	17
3.4 CATHARINA JUUL KRISTENSEN (LINE)	19
4. ANALYSE	21
4.1 ARBEJDSBETINGELSER FOR UNDERSØGELSESGRUPPEN (LINE)	21
4.1.1 MOTIVER FOR AT KOMME TIL DANMARK	22
4.1.2 ARBEJDSFORHOLD	23
4.1.3 LOVEN SOM EKSKLUSIONSMIDDEL	25
4.1.4 ARBEJDSMARKEDSMARGINALISERING OG HJEMLØSHED	27
4.2 DET SOCIALE ARBEJDE MED UNDERSØGELSESGRUPPEN (KARINA)	29
4.2.1 DET KOMMUNALE SOCIALE ARBEJDE MED UNDERSØGELSESGRUPPEN	29
4.2.2 DET SOCIALE ARBEJDE MED UNDERSØGELSESGRUPPEN PÅ OPHOLDSSTEDER FOR HJEMLØSE	31

4.2.3 VIDENSDELING	32
4.2.4 DELKONKLUSION	33
4.3 KONSEKVENSER AF HJEMLØSHED FOR UNDERSØGELSESGRUPPEN (KARINA)	33
4.3.1 SOCIALE RELATIONER	34
4.3.2 PERSONLIGE KONSEKVENSER AF DEN SOCIALE DEROUTE	35
4.3.3 STIGMATISERING	37
4.3.4 DELKONKLUSION	38
4.4 BEHOVET FOR ET SOCIALT ANSVAR (LINE)	39
4.4.1 SAMFUNDETS ANSVARSFORFLYGTIGELSE	39
4.4.2 DET TRANSNATIONALE SOCIALE ANSVAR	41
4.4.3 DELKONKLUSION	42
<u>5. KONKLUSION</u>	<u>43</u>
<u>6. HANDLEPLAN</u>	<u>44</u>
<u>7. LITTERATURLISTE</u>	<u>49</u>
<u>8. BILAG</u>	<u>52</u>
BILAG 1: OBSERVATIONSGUIDE	
BILAG 2: OBSERVATIONER	
BILAG 3: SKEMA OVER PRIMÆRINFORMANTER	
BILAG 4: SKEMA OVER SEKUNDÆRINFORMANTER	
BILAG 5: INTERVIEWGUIDES	
BILAG 6: SAMARBEJDSKONTRAKT MED PROJEKT UDENFOR	

1. Indledning

Manglen på arbejdskraft i Danmark har fået regeringen til at sætte ind over for rekruttering af udenlandsk arbejdskraft.ⁱ Siden 2006 har regeringen igangsat flere initiativer, der skal medvirke til, at udenlandske arbejdstagere skal bidrage til et Danmark i fortsat vækst. I regeringens plan for international rekruttering fra oktober 2007 lyder et af budskaberne:

*”Det skal være klart for omverdenen, hvilke fordele der er ved at vælge Danmark som arbejdsland. Fordele som det høje lønniveau og de gode arbejds- og levevilkår skal formidles i de lande, hvor potentielle arbejdstagere især viser interesse for at arbejde i Danmark”.*ⁱⁱ

Med EF-forordning 1612/68 om arbejdskraftens frie bevægelighed,ⁱⁱⁱ og senest EU-østudvidelsen i 2004, har statsborgere i de østeuropæiske medlemslande nu ret til at bevæge sig frit imellem de enkelte medlemslande for at søge efter og opnå lønnet arbejde.^{iv} De østeuropæiske lande, heriblandt Polen, kan med rette siges at være lande, hvori deres statsborgere viser interesse for at arbejde i Danmark. Alene i den danske byggebranche vurderes der at være omkring 17.000 polakker ansat, på trods af det seneste års nedgang i byggeriet.^v

Regeringens vision står derfor i kontrast til de informationer, som fremgår af en række temaartikler bragt i Ugebrevet A4. De omhandler polske arbejders forhold i København og er baseret på en mindre spørgeskemaundersøgelse, udført blandt 151 polakker i København.^{vi} Her står det klart, at der er langt fra vision til virkelighed, både hvad angår løn- og boligforhold. Eksempelvis fremgår det, at hver tredje polak har oplevet at være blevet snydt i løn, en eller flere gange. Det kan ses som særligt uheldigt, at Danmark behandler polakkerne på denne måde, især hvis man medtager Anders Foghs udtalelse fra hans sidste besøg i Warszawa:

”Og må jeg også udtrykke min glæde over, at så mange polske borgere har valgt at udføre et arbejde i Danmark.[...] Det hjælper Danmark i en situation, hvor vi har mangel på arbejdskraft. De polske borgere er særdeles velkomne i Danmark, og de er meget velanskrevne som arbejdere.”^{vii}

Men hvad sker der, når østeuropæerne ikke længere udgør en arbejdsfunktion og står i en situation, hvor de ikke længere har et arbejde, et sted at sove eller penge på lommen? For danske statsborgere i samme situation kan det blive nødvendigt at opsøge opholdssteder for hjemløse. Der gælder imidlertid andre regler for de godt 250^{viii} østeuropæiske hjemløse i København. Når man ikke opfylder betingelserne for selvforsørgelse, har man heller ikke krav på hjælp. I denne forbindelse har velfærdsminister, Karen Jespersen, har gjort det klart, at hun ikke ønsker, at Danmark bliver ”Europas varmetue” på bekostning af de danske hjemløse.^{ix} Derfor har hun udtalt, at herberger og natcafeér risikerer at miste afgørende

støtte fra staten, hvis de hjælper østeuropæiske hjemløse.^x Kan det imidlertid være, at gruppen af hjemløse østeuropæere er en del af den tidligere nævnte statistik, hvor hver tredje polak viste sig at være blevet snydt løn? I så fald kan kravet om selvforsørgelse være svært at opfylde. Sidste udvej bliver derfor, at overnatte på gaden. Dette førte blandt andet til, at to polakker frøs ihjel på gaden sidste vinter.^{xi} I en ny Hjemløsestrategi for Københavns Kommune angiver det overordnede mål at: *”Ingen hjemløse sover på gaden i København i 2013”*.^{xii} Samtidigt fremgår det, at Københavns Kommune ikke har *”mulighed for at hjælpe de udenlandske statsborgere, som ikke har lovligt ophold i landet”*.^{xiii} Ovenstående påviser, at gruppen af hjemløse østeuropæere, er en bemærkelsesværdig udsat gruppe i København.

På internationalt plan er hjemløshed for alvor blevet sat på den europæiske dagsorden gennem vedtagelsen af Europa-parlamentets fælleseuropæiske erklæring om at gøre en ende på gadehjemløsheden inden 2015.^{xiv} Dette tydeliggør, at hjemløshed for østeuropæere i København også kan ses som et transnationalt socialt problem. Det må derfor være relevant at tale socialt ansvar, for medlemslande i såvel øst som vest. For at få begreb om hvor der skal sættes ind over for de hjemløse østeuropæere i København, er det imidlertid en forudsætning et erhverve viden om gruppen. Der er ikke udarbejdet megen kvalitativ viden om gruppen i Danmark, og der findes ikke umiddelbart nogen undersøgelser, hvor gruppen selv er blevet hørt. Vi så en mulighed for at bidrage til en øget viden om gruppen, da vi læste et projektopslag fra hjemløseorganisationen Projekt UDENFOR.^{xv} Heri søgte de studerende til et samarbejde om en undersøgelse om østeuropæiske hjemløse.^{xvi} Det har resulteret i, at en kvalitativ undersøgelse af hjemløse østeuropæeres livsvilkår i København udgør omdrejningspunktet for vores bachelorprojekt. Ovenstående har ledt os til følgende problemformulering:

1.1 Problemformulering

Hvilke arbejdsbetingelser kan føre til hjemløshed for arbejdssøgende østeuropæere i København, og hvordan kan hjemløsheden starte en social deroute for denne gruppe?

Hvordan kan en forståelse af den sociale deroute bidrage til en diskussion af behovet for et socialt ansvar for hjemløse østeuropæere i København?

1.2 Begrebsafklaring

Vi vil i dette afsnit redegøre for begreber, hvortil der kan knyttes forskellige meningsforståelser og betydninger. Det er derfor nødvendigt at definere vores forståelse af disse begreber, således at læseren kender til vores begrebsapparat.

Arbejdsbetingelser: Med arbejdsbetingelser mener vi de arbejdsforhold, som påvirker østeuropæiske arbejdssøgende. Dette kan være sikkerhedsforhold, lønforhold samt den måde, de bliver behandlet på af arbejdsgiverne. Arbejdsforholdene inkluderer ligeledes måden, hvorpå de søger og har opnået arbejde i Danmark.

Hjemløshed: En person defineres som hjemløs, hvis denne befinder sig i en af følgende situationer: Personen mangler tag over hovedet den kommende nat. Herudover medtages personer, som opholder sig på et akut/midlertidigt botilbud som eksempelvis natvarmestuer. Endeligt indbefatter begrebet hjemløshed personer, som bor midlertidigt og uden kontrakt hos venner/bekendte eller familie.^{xvii}

Social deroute: Betegner en situation, hvor en person oplever en nedtur i forhold til hans/hendes sociale status og velbefindende.

Socialt ansvar: Med ”socialt ansvar” henviser vi til det ansvar, som samfundet, hjælpeorganisationer og den enkelte socialarbejder kan gå ind og tage på et eller flere niveauer.

Mikro-, meso- og makroniveau: Her taler vi om de tre niveauer, hvorpå det sociale arbejde og ansvar kan gøre sig gældende. På mikroniveau taler vi om den enkelte socialarbejder, som arbejder med de hjemløse østeuropæere samt de hjemløse østeuropæere selv. Mesoniveau indbefatter de lokalorganisationer (offentlige som private), som arbejder for og med gruppen. På makroniveau henleder vi til kommunale, nationale og internationale politiske beslutningstagere.

1.3 Definition af undersøgelsesgruppen

Vores undersøgelsesgruppe indbefatter statsborgere fra de 10 nye østeuropæiske EU-lande,^{xviii} som er hjemløse og uofficielt arbejdssøgende.^{xix} Vi medtager både dem, som udfører sort og hvidt arbejde, samt dem som går ledige. Geografisk tager vi udgangspunkt i hjemløse østeuropæere i hovedstadsområdet. Ligeledes afgrænser vi os fra andre hjemløseminoriteter, herunder

østeuropæiske romaer. Vi fokuserer på hjemløse østeuropæiske mænd i den arbejdsdygtige alder (18-59) og afgrænser os fra kvinder og børn/unge under 18 år.

Undersøgelingsgruppe og målgruppe

Når vi efterfølgende i projektet refererer til undersøgelsesgruppen, er det de hjemløse østeuropæere der henvises til. De er samtidig vores primære målgruppe, idet handleplanen skal rette sig mod en social indsats for dem på flere niveauer. Vores sekundære målgrupper inkluderer de hjælpeorganisationer, som arbejder med gruppen på mesoniveau samt makropolitisk aktører med beslutningskompetence i forhold til undersøgelsesgruppen.

1.6 Samarbejde med projekt UDENFOR

Fonden projekt UDENFOR er en selvejende institution, der kombinerer gadeplansarbejde blandt hjemløse med undervisning og forskning i hjemløshed og udstødelse.^{xx} Organisationen arbejder landsdækkende og tværeuropæisk for og med mennesker, der er enten hjemløse eller svært marginaliserede.^{xxi} I denne halvdel af år 2008, sætter projekt UDENFOR særligt fokus på udokumenterede migranter/udenlandske hjemløse, som lever på gaden. Dette gøres blandt andet gennem en række artikler^{xxii} samt gennem foredrag om hjemløse østeuropæere, hvilket dette projekt skal bidrage til. Vi har i forbindelse med samarbejdet udformet en samarbejdskontrakt i fællesskab med vores kontaktperson fra projekt UDENFOR (bilag 6).

Projekt UDENFOR søgte studerende til et samarbejde idet de ønskede en dyberegående viden om hjemløse østeuropæere, for at kunne tilrettelægge og optimere indsatsen for denne gruppe. Vi fandt problemfeltet relevant og spændende, dels fordi det er en stigende og relativt ubelyst gruppe og dels fordi vi ønskede at lave et projekt, som kunne være anvendeligt i praksis. Bemærk at billedet af skulpturen på forsiden, venligst er udlånt af projekt UDENFOR.^{xxiii}

2. Metode

Vores metode er opdelt i to dele, som behandler henholdsvis vores metode i databearbejdnings- og dataindsamlingsprocessen.

I den første del, databearbejdningsprocessen, vil vi kort præsentere vores videnskabsteoretiske metode. Den består af en præsentation af videnskabsteori og nødvendigheden heraf. Herefter præsenteres socialkonstruktivismen med udgangspunkt i den vinkel, som vi ønsker at anvende i

dette projekt. Til sidst vil vi beskrive vores induktive tilgang, som vi anvender til at bearbejde vores data og strukturere analysen.

I dataindsamlingsmetoden præsenterer vi først vores teoretiske fundament i form af den kvalitative dataindsamlingsmetode, set i et interaktionistisk perspektiv. Hvordan denne metode anvendes ved henholdsvis interviews, observationer og dokumenter er eksemplificeret i de efterfølgende tre kapitler. Dette efterfølges af en kort introduktion af vores primære empiri. Herefter beskrives vores metodiske og etiske overvejelser i forhold til indsamlingen af den primære empiri og brugen af tolk. Efterfølgende præsenteres den sekundære empiri, i form af lovtekster, rapporter og artikler. Afslutningsvis følger en opsamling, som leder videre til vores analysestrategi.

2.1 Videnskabsteoretiske tilgange

Videnskabsteorien er vigtig for at kunne forholde sig kritisk til egen og andres videnskabelige praksis.^{xxiv} Vi vil i dette afsnit redegøre for vores videnskabsteoretiske udgangspunkt. Dette indbefatter vores anvendelse af henholdsvis den videnskabssociologiske socialkonstruktivisme^{xxv} som vores meta-teoretiske tilgang samt den induktive tilgang som vores databearbejdningsmetode. Metateorien siger noget om det overordnede værdisystem eller filosofiske grundsyn, som vil fungere som en ”rød tråd” gennem opgaven. Induktionen er derimod den videnskabsteoretiske metode for, hvordan vi anskuer og bearbejder de empiriske data i analysen.

2.1.1 Socialkonstruktivisme

Socialkonstruktivismen er kendt for dens dobbelthed i kraft af, at den både har et dekonstruerende og et konstruktivt potentiale. Med andre ord ”*demaskerer den på den ene side det nuværende ideologiske billede af videnskaben,*” samtidig med at ”*den på den anden side giver grundlag for en ny og produktiv forståelse af denne*”.^{xxvi} Overordnet er det karakteristisk for socialkonstruktivismen, at den indeholder en kritisk tilgang, som ikke tager det umiddelbare for givet.^{xxvii}

Der findes mange tilgange og positioner under paraplybetegnelsen socialkonstruktivisme. Vi har valgt at anvende den tilgang, som går under betegnelsen ”det kritiske” perspektiv.^{xxviii} Det kritiske perspektiv lægger vægt på, at man som forsker ikke skal godtage sociale fænomeners naturlighed, at de altid har været sådan og ikke kan være anderledes.^{xxix} Det kritiske perspektiv tager desuden afsæt i, at man skal afsløre de sociale påvirkninger, som umiddelbart er usynlige for øjet.^{xxx} Går

man bag denne overflade vil man erfare, at sociale handlinger og sociale institutioner med videre ikke er bestemt fra naturens side, men at de er ”socialt konstruerede”.^{xxxix} Det kritiske perspektiv kan således resultere i, at selv noget af det, som vi oplever som mest naturligt, kan vise sig at være en illusion.^{xxxix} I dette projekt anvender vi blandt andet det kritiske perspektiv til at udfordre forestillingen om, at hjemløshed hovedsageligt er et problem for samfundet.

I forhold til sociale institutioner, postulerer socialkonstruktivismen at vores sociale virkelighed består af nogle sociale institutioner, som er socialt konstruerede. Disse institutioner er blevet skabt gennem en række sociale aktioner eller handlinger.^{xxxix} Gaderummet kan eksempelvis ses som en institution, der er blevet skabt af sociale processer. Begrebet ”institution” skal her forstås bredt og ikke kun i relation til institutioner i fysisk eller organisatorisk forstand.^{xxxix}

Kritik af socialkonstruktivismen

Den socialkonstruktivistiske videnskabstradition kan være problematisk på grund af uendeligheden i tilgangen. Den er baseret på en angrebsvinkel, som destruerer alle forestillinger om det naturlige, uden at sætte noget i stedet.^{xxxix} Den socialkonstruktivistiske tradition indeholder også en risiko for, at studiet af sociale problemer bliver præget af holdningsløshed. Når man betragter problemer som sociale konstruktioner og søger at dekonstruere eksisterende forklaringer på sociale problemer, glemmer man oftest at forholde sig til den nød eller lidelse, som er forbundet med de egentlige foreliggende belastninger.^{xxxix}

2.1.2 Induktion

Induktion er en videnskabelig metode som er tæt forbundet med den kvalitative forskning. I den induktive arbejdsproces arbejder man med data således, at de danner udgangspunkt for at kunne konkludere noget generelt om det fænomen man undersøger.^{xxxix} Det er gennem den induktive metode, at man opnår videnskabelig viden om det udvalgte stykke af virkeligheden, som man ønsker at forklare. Det er først herefter, at man kan udtale sig generelt om denne del af virkeligheden.^{xxxix} Vi anvender den induktive tilgang i analysen, hvor vi har systematiseret vores empiri således, at vi har haft grundlag for at kunne lave en generalisering i form af temaer. Disse temaer danner rammerne for analysen. Vores induktive tilgang er derfor også valgt i et forsøg på, at sikre at undersøgelsesgruppens stemme taler højest i dette projekt.

2.2 Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv

I dette afsnit vil vi starte med overordnet at præsentere, hvad det vil sige at indsamle kvalitative data ud fra et interaktionistisk perspektiv. Herefter vil de enkelte idéer blive uddybet, når vi forklarer vores metodiske tilgang til henholdsvis observationer, interview og dokumenter.

Når vi vælger at tillægge vores projekt en interaktionistisk vinkel, bliver det vores redskab til at videreføre den socialkonstruktivistiske idé om at anskue ting, der umiddelbart synes naturlige ud fra et kritisk perspektiv. Järvinen et. al. forklarer i bogen ”*Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*” anskuelsen af analyseobjektet som den grundlæggende forskel mellem fænomenologien/hermeneutikken og konstruktivismen/poststrukturalismen. Konstruktivismen forbindes ofte med forståelsen af analyseobjektet som ”*et flydende, ustabil og flertydigt fænomen, som bliver formet i mødet med forskeren.*”^{xxxix} Interaktionismen tilføjer, at betydningen af en handling eller et fænomen, skabes i interaktionen mellem mennesker eller mellem mennesker og ting. Ligeledes fokuserer interaktionismen på betydningens relationelle størrelse, som derfor kun kan bestemmes i situationen og med inddragelse af den konkrete kontekst.^{xl} Det har den betydning for vores projekt, at vi hele tiden skal være opmærksomme på den aktuelle kontekst, hvori vi interviewer og observerer. Det kan eksempelvis være de fysiske rammer, som den enkelte varmestue eller gaden danner, som kan påvirke den meningsproduktion, der sker i mødet med undersøgelsesgruppen. Det betyder samtidigt, at vores rolle i dataindsamlingen må være genstand for kontinuerlig refleksion.

2.2.1 Interviews

Inden for den interaktionistiske interviewform bliver forskeren anset som en ”*medproducent af viden*”, hvor datamaterialet formes af interviewer og interviewperson i fællesskab.^{xli} Det er derfor ikke alene den interviewedes subjektive mening og erfaring, der sættes i fokus, men også hvordan denne mening og erfaring skabes i det sociale møde med intervieweren.^{xlii}

Interviewet handler også om interviewpersonens sociale identitet og strategier. Interviewpersonen konstruerer ofte sin sociale identitet ved at præsentere sig selv på den måde, man ønsker at blive opfattet.^{xliii} Den sociale identitet konstrueres ud fra de forskellige sæt af forventninger, interviewpersonen og interviewerens måtte have til hinanden. Disse forventninger kan skabes ud fra kategoriseringer. Intervieweren forventer således, at interviewpersonens aktiviteter, meninger og handlinger harmonerer med de forestillinger, intervieweren har om den kategori interviewpersonen tilhører og omvendt.^{xliv} Det er derfor vigtigt, at vi i vores projekt er

opmærksomme på, hvordan det påvirker vores interviewpersoner, at vi interviewer dem, fordi de er hjemløse østeuropæere. Vi positionerer dem på denne måde i en form for dobbeltkategorisering, som både østeuropæer og hjemløs, hvor begge kategoriseringer har haft betydning for den måde, hvorpå vi er gået til interviewet. Vi har derfor forsøgt at være opmærksomme på disse forforståelser og forventninger til vores interviewpersoner. Det betyder, at vi i interviewsituationen har forsøgt at lave åbne og få spørgsmål. På den måde har vi løbende i interviewet haft mulighed for at følge op på interviewpersonens svar med nye spørgsmål, som viste sig mere i overensstemmelse med informantens foreløbige udtalelser. Dette har betydet, at vi kontinuerligt har tilpasset vores interview fra gang til gang, men også løbende i den enkelte interviewsituation. Vi har på den måde søgt at kombinere ”*evnen til at lade sig overraske*”^{xlv} med en erkendelse af, at vi træder ind i interviewsituationen med et sæt af forventninger og forforståelser. Se eventuelt interviewguides i bilag 5.

2.2.2 Observationer

Når vi anvender observation som en del af vores metode til at indsamle empirisk data, er det som et supplement til det materiale, vi opnår gennem vore interviews. Observationerne af de fysiske rammer, normer og regler er beskrevet i bilag 2. Det er observationsstudiets fokus på interaktionen og kontekstens påvirkning af denne^{xlvi}, vi tager udgangspunkt i, når vi i analysen bearbejder vores interviews ud fra et interaktionistisk perspektiv.^{xlvii}

2.2.3 Dokumenter

Når vi udvælger og anvender de forskellige former for sekundære empiri, er vi opmærksomme på, at disse ikke kan ses som neutrale, men snarere har en grad af handlingspotentialer.^{xlviii} Den handling, de kan skabe, kan eksempelvis være i form af kategorisering eller legitimering^{xlix}. Et eksempel på dette er de forskellige love, der, som vi senere vil vise, anvendes på legitimerende vis.^l Det vil sige, at dokumenter vil have forskellige betydninger alt afhængig af, hvem læseren er.^{li}

2.3 Primær empiri

I det følgende vil vi præsentere henholdsvis vores primære og sekundære informanter for at danne et overblik over den samlede empirimængde. Alle steder og informanter er blevet anonymiseret, så informationerne ikke kan anvendes uhensigtsmæssigt. Denne vurdering er ikke mindst foretaget af hensyn til undersøgelsesgruppen, som kan opholde sig illegalt i landet. Herudover risikerer de opholdssteder, som modtager undersøgelsesgruppen, at miste deres offentlige støtte, hvis det skulle blive kendt, at de hjælper denne gruppe.

2.3.1 Primære informanter

Vi har interviewet ni mænd fra undersøgelsesgruppen, på tre forskellige opholdssteder for hjemløse. Heraf er syv fra Polen, en fra Slovakiet og en fra Litauen. I bilag 3 er informanterne præsenteret i skemaform. Herunder foreligger der oplysninger om alder, varighed af ophold i Danmark, opholdsgrundlag samt hvor de overnatter.

2.3.2 Sekundære informanter

I bilag 4 præsenteres et skema over vores sekundære informanter. Her fremgår det, hvilken kontakt de har til undersøgelsesgruppen, samt hvordan de arbejder med gruppen. Formålet med disse interviews var at få suppleret vores viden om undersøgelsesgruppen samt opnå et kendskab til, hvilke muligheder undersøgelsesgruppen har for at få hjælp. De interviewede laver alle praktisk socialt arbejde for og med hjemløse. De har derfor haft forudsætninger for at udtale sig om den hjemløseproblematik, som vi ønsker at belyse.

2.3.3 Observationssteder

I løbet af projektperioden har vi brugt en betragtelig mængde tid på at observere steder, hvor undersøgelsesgruppen kunne opholde sig. Vi fandt det hensigtsmæssigt at observere hjemløse på gaden for at få begreb om, hvilke livsvilkår undersøgelsesgruppen kan leve under. Herudover ønskede vi at lokalisere nogle af de hjemløse østeuropæere, som sover på gaden, idet vi mente, at det ville være med til at nuancere vores projekt. Denne boform er, modsat en varmestue, uinstitutionaliseret, hvorfor de kan tænkes at være mere udsatte. Vi har desuden foretaget observationer på tre opholdssteder, hvor undersøgelsesgruppen kommer. Beskrivelserne af vores samlede observationer fremgår i bilag 2. Alle observationer er foretaget ud fra en semistruktureret observationsguide (bilag 1).

2.3.4 Metodiske og etiske overvejelser i dataindsamlingsprocessen

Vi er bevidste om at projektets fokus på de primære informanters udsagn, kan foranledige nogle metodiske overvejelser. Særligt i forhold til vores objektivitet kan det give anledning til refleksioner. Når vi siger, at vi vil lade de østeuropæiske hjemløse tale med den højeste stemme, betyder det også, at vi vælger at stille os mere tro mod deres udtalelser, end man ellers kunne gøre. I vores valg af temaer til analysen har vi alene taget udgangspunkt i, hvad der fylder mest i de primære informanters udsagn. Vi har ikke forud for denne udvælgelsesproces overvejet, hvorvidt der kunne være elementer heri, som ud fra vores optik og forforståelse kunne lyde usandsynlige. Vi går dermed ud fra, at undersøgelsesgruppens udsagn og opfattelse af deres forhold er det, som

er sandt for dem og derfor det, der er interessant for os. Med et andet fokus på eksempelvis de sekundære informanternes udsagn, eller en større vægt på den sekundære empiri, ville resultatet have set anderledes ud.

Ligeledes kan det ses som problematisk, at størstedelen af de primære informanter er fra Polen, når undersøgelsesgruppen er defineret som værende statsborgere i hele Østeuropa. Gennem undersøgelsesperioden har vi imidlertid gjort os den betragtning, at polakker generelt er overrepræsenterede blandt gruppen af hjemløse østeuropæere. Vi mener derfor, at sammensætningen i gruppen af primærinformanter afspejler de generelle tendenser inden for undersøgelsesgruppen.

Etiske overvejelser

Dataindsamlingsprocessen har medført flere etiske overvejelser. Det kan være grænseoverskridende at træde ind i et menneskes "hjem", uden først at have mulighed for at spørge om lov. Dette gælder ikke mindst for dem, hvis grænser vi bogstaveligt talt overtræder. Vi har flere gange i processen talt om, hvem det er, vi gør det her for. Vi har haft det mål, at erhverve os så meget viden som muligt om en ubelyst gruppe for dermed at bidrage til at kunne hjælpe personerne. Dette mål har til tider været svært at få øje på. Eksempelvis når vi i en lejr observerer forhold, der vidner om trange kår. Der er desuden en klar signalværdi i, at man slår et telt op i et tæt og utilgængeligt krat. Så er det ikke sikkert, at man er interesseret i at blive fundet.

Det har ligeledes været forbundet med ubehag, når vi i flere situation har oplevet en interviewperson bryde sammen over spørgsmål, vi har stillet. Især i vores første interview blev vi overvældet af de følelser, som spørgsmålene fremkaldte. Personen gennemlevede hele følelsesregistret og måtte på et tidspunkt forlade rummet for et kort øjeblik. Det fik os til at tænke over, hvilken position det er, vi sætter flere af de primære informanter i. Det blev særligt tydeligt, når vi spurgte ind til deres håb og drømme, hvortil de fleste svarede at de ingen havde. Vi blev derfor mere opmærksomme på, hvilke spørgsmål vi burde undlade at stille. Vi skal kontinuerligt holde os for øje, at dette ikke er en undersøgelse, vi laver, fordi det er nyt og spændende. Det er først og fremmest en undersøgelse vi laver *for* undersøgelsesgruppen.

Det er ligeledes vigtigt at gøre sig nogle overvejelser over vores køn, da det kan influere på vores omgivelser. Det at vi er kvinder og udfører en undersøgelse i et miljø, hvor størstedelen er mænd, kan have haft en indflydelse på observationer og interviews. I interviewsituationen har vi

eksempelvis oplevet, at nogle af de primære informanter har virket generte og ilde til mode. Disse reaktioner kan have flere forklaringer, men vores køn kan være en af komponenterne.

2.3.6 At tale gennem tolk

Grundet sprogbarrierer har vi anvendt tolk ved alle ni interviews med de primære informanter. Vi har anvendt to tolke, som begge har polsk som modersmål. Tolk 1 taler dansk og er tilknyttet projekt UDENFOR som frivillig tolk. Tolk 2 har vi kommunikeret med på engelsk. Hun har læst slaviske sprog på universitetet i Polen.

Vi har forud for vores interviews gjort os nogle overvejelser om det at tale gennem en tolk. I arbejdet med tolk, er det vigtigt at være opmærksom på tolkeetik. Tolkeetik handler om, hvordan tolken bør agere både før, under og efter tolkningen. Samtidig foreligger der nogle etiske retningslinjer, som tolkebrugeren må gøre sig klar i forhold til samarbejdet.^{lii} Tolken bør først og fremmest forholde sig professionelt, hvilket indbefatter, at vedkommende er fagligt kvalificeret og kompetent. Tolken skal for det andet være kvalificeret i den forstand, at vedkommende er i stand til at tolke neutralt. Dette vil sige at forholde sig neutralt og upartisk i forhold til alle parter.^{liii} For det tredje har en tolk ubetinget tavshedspligt, hvilket er en forudsætning for at samtaleparterne kan udtrykke sig i fuld fortrolighed.^{liv} Forud for samarbejdet med begge tolke har vi informeret dem om deres tavshedspligt i forhold til de personoplysninger, som kommer til deres kendskab. Dette forhold er særligt vigtigt af hensyn til undersøgelsesgruppen, da oplysninger om dem ville kunne blive misbrugt. En tolk bør desuden afkræves loyalitet, engagement og indlevelse. Begge tolke har efter vores vurdering været både objektive, saglige og professionelle.

2.4 Sekundær empiri

I dette afsnit vil vi præsentere vores sekundære empiri, hvoraf dele vil være af kvantitativ karakter. Vi ønsker at anvende både kvalitative og kvantitative data i analysen, idet begge former for data, kan bidrage til at trække ligheder, årsager og sammenhænge frem mellem vores og andres undersøgelser. På denne måde sættes vores kvalitative empiri i perspektiv ved hjælp af kvantitativ information.

2.4.1 Lovtekster

I analysen ønsker vi at benytte os af de juridiske regler, som gør sig gældende for undersøgelsesgruppen. Europas grænser er i de seneste år blevet mere åbne, eksempelvis med EU's udvidelse mod øst 1. maj 2004.^{lv} Danmark udarbejder samtidigt en national Østtale^{lvi}, som

med sine forbehold skal fungere som en overgangsordning for de nye EU-lande indtil Maj 2009.

Denne aftale skal sikre:

”at balancen på det danske arbejdsmarked opretholdes, og at behovet for supplerende forsørgelsesydelse begrænses.”^{lvii}

Den vigtigste regel heri er, at statsborgere fra de nye østlige medlemslande^{lviii} skal have en opholds- og arbejdstilladelse fra Udlændingesservice for at kunne arbejde lovligt i Danmark. Aftalen er sidenhen blevet ændret, senest i Juni 2007, med virkning fra 1. maj 2008. Dette indebærer en lempelse af kravet om opholds- og arbejdstilladelse. Denne regel kan nu fraviges, hvis der er tale om ansættelse, der er dækket af en overenskomst eller sker på overenskomstmæssige vilkår. De vigtigste regler er nu samlet i en manual fra Beskæftigelsesministeriet om ”Regler for ophold og arbejde i Danmark for statsborgere fra de østeuropæiske EU-lande”. I analysen vil vi anvende manualen i forhold til reglerne for henholdsvis arbejdssøgende og arbejdstagere.^{lix}

2.4.2 Rapporter

Den anden del af vores sekundære empiri udgør to kommunale tiltag på hjemløseområdet. Socialudvalget har netop godkendt en samlet Hjemløsestrategi for Københavns Kommune^{lx}. Strategien indeholder de overordnede mål og principper, som skal skabe grundlag for det sociale arbejde med hjemløse i København. Det er især målsætningen om ”Færrest mulige udenlandske borgere med hjemløseadfærd”,^{lxi} vi finder interessant. Særligt bemærkelsesværdigt er det, at Socialforvaltningen i beskrivelsen af, hvordan dette mål skal nås, erkender, at de ikke ”[har] mulighed for at hjælpe de udenlandske statsborgere, som ikke har lovligt ophold i landet”^{lxii}. Endvidere står der om udfordringen med de udenlandske hjemløse, at

”Flere østeuropæiske borgere finder hertil i håbet om at tjene penge og på sigt skabe sig en bedre tilværelse enten i Danmark eller på sigt i deres hjemland. En del af disse borgere ender med at befinde sig som hjemløse i de københavnske gader, og kommunens handlemuligheder over for disse borgere er begrænsede.”^{lxiii}

Disse begrænsede handlemuligheder er uddybet i en ny ”Handleplan for udenlandske borgere med hjemløseadfærd”, som er en del af en overordnet hjemløsestrategi for Københavns Kommune. Den har to primære handlemuligheder i forhold til de østeuropæiske hjemløse; hjemsendelse og en særlig akutindsats eller transitrum.^{lxiv}

2.4.3 Artikler

I dette afsnit vil vi kort præsentere en artikelserie, som Ugebrevet A4 har bragt i løbet af efteråret 2008. De er baseret på en spørgeskemaundersøgelse blandt 151 polakker.^{lxv} De fire artikler er: ”Polakker overtager danskernes sorte arbejde”^{lxvi}, ”Polakker snydt i hobetal”^{lxvii}, ”Polakker stuves sammen i usle boliger”^{lxviii} og ”Polakkerne er kommet for at blive”.^{lxix} De belyser alle fire problemstillinger, som i mindre eller større grad berøres i interviewene med primærinformanterne.

2.5 Opsamling

Vi har i dette metodeafsnit beskrevet, hvordan vi henholdsvis vil bearbejde og indsamle data. Den første del redegjorde for de to videnskabsteoretiske tilgange. Socialkonstruktivismen skal ses som det metateoretiske fundament gennem projektet, mens induktionen er den analytiske tilgang til databearbejdningsprocessen.

I anden del er beskriver vi, hvordan vi har indsamlet vores empiri, samt hvilke metodiske og etiske overvejelser vi har gjort os i forhold til denne proces. Ligeledes har vi ønsket at give et overblik over, hvilken primær- og sekundærempiri vi vil anvende i analysen. I det følgende afsnit om analysestrategi beskrives, hvordan vi i analysen sætter den primære empiri i spil ved brug af teori og sekundærempiri. Dette skal fungere som en læsevejledning for analysen.

2.6 Analysestrategi

Den primære empiri er omdrejningspunktet i analysen. Ved hjælp af teorien søger vi at hæve den primære empiri til højest mulige gyldighed ved at bruge teorien til at forme og analysere datamaterialet. Gennem den induktive tilgang søger vi at systematisere den primære empiri ved at lave en generalisering i form af temaer, som danner rammen for analysen. På baggrund af dette udtaler vi os med udgangspunkt i undersøgelsesgruppens egne udsagn og lader dette være det styrende element i analysen.

Vi er opmærksomme på, at teorierne har forskellige genstandsfelter og forskellig udsagnskraft alt efter, hvilket niveau de ligger på. Det er med dette udgangspunkt, at vi har opbygget vores analyse således, at vi gennem analysen bevæger os i en tragtform. I analysens første kapitel bevæger vi os fra et makroteoretisk til et mesoteoretisk plan. Denne del er opbygget med udgangspunkt i at kunne besvare den første del af hovedspørgsmålet i problemformuleringen om, hvorvidt undersøgelsesgruppens arbejdsbetingelser kan føre til hjemløshed. Det andet analysekapitel bevæger sig fra et mesoniveau og ned på mikroplan. Her besvares anden del af

hovedspørgsmålet i problemformuleringen, som ser på, hvordan hjemløsheden kan føre til en social deroute for undersøgelsesgruppen. I det sidste kapitel diskuterer vi behovet for et socialt ansvar på meso- og makroplan. Overordnet set går vi ind og ser på de mekanismer, som binder de tre niveauer sammen og medtænker, at hvert lavere niveau er en forudsætning for det højere niveau eksistens.^{lxx}

3. Teori

Teoriafsnittet vil blive indledt med en teoriramme, hvori det vil fremgå, hvordan vi vil anvende teorien i analysen. Herefter introduceres tre teoretikere; Erving Goffman, Zygmunt Bauman og Catharina Juul Kristensen og de dele af deres tankesæt, der anvendes i analysen.

3.1 Teoriramme (Karina)

Teorier er valgt ud fra, at de skal anvendes på forskellige niveauer i analysen. Som nævnt i analysestrategien har teorier forskellig udslagskraft, alt efter hvilket niveau de ligger på. Det er med dette udgangspunkt, at vi anvender Zygmunt Bauman på et makroniveau, Catharina Juul Kristensen på et mesoniveau og Erving Goffman på et mikroniveau. På den måde udføres en teoretisk triangulering, således at den primære empiri bliver belyst på alle tre niveauer. Bauman og Juul Kristensen arbejder begge med sociale processer. Bauman gør det imidlertid på et mere strukturelt niveau, hvor Juul Kristensen opererer på mesoniveau. Hun kan derfor give en mere jordnær forklaring på, hvilke sociale processer undersøgelsesgruppen oplever. I valget af teori er vi desuden opmærksomme på, at analysen formes, alt efter hvilke teoretiske briller vi bærer. Dette teorivalg influerer naturligvis på udkommet af analysen.

3.2 Erving Goffman (Line)

I analysen af undersøgelsesgruppens egenforståelse vil vi tage udgangspunkt i Erving Goffmans teoretiske begreb *stigma*. I denne forbindelse er det vigtigt at få et indblik i, hvilke identiteter der ligger under det, han samlet kalder *analyseidentiteter*. For det første beskriver han en persons *sociale identitet* som et individs tilhørsforhold til sociale kategorier i kraft af de bestemte egenskaber eller karakteristika, man besidder. For at bestemme, hvad denne sociale identitet består af, vurderes personens fremtræden.^{lxxi} Den sociale identitet kan opdeles i yderligere to kategorier. Den første udgøres af den *tilsyneladende sociale identitet*, som er andres sociale kategorisering og karakterisering af en person. Den anden kategori indbefatter den *faktiske sociale identitet*, som er personens egen udgave af sin sociale identitet.^{lxxii} I denne forbindelse skal stigma forstås som en uoverensstemmelse mellem den tilsyneladende og den faktiske sociale identitet. Goffman mener,

at stigmatisering og afvigelse er en proces, altså noget der *sker* som et udtryk for sociale konstruktioner. Dette kan være et resultat af den måde, samfundet definerer og dermed også ”straffer” forskellige former for adfærd.^{lxxiii} Det er dog ikke alle uønskede karaktertræk, der bliver til stigma men: “[...]only those which are incongruous with our stereotype of what a given type of individual should be”.^{lxxiv}

Goffman skelner mellem tre typer stigma: kropslige stigma (fysiske deformiteter), stammemæssige stigma (race, religion, nation) og karaktermæssige stigma (viljesvaghed, unaturlige lidenskaber, uærlighed).

Goffmans interaktionistiske perspektiv

Goffman har et interaktionistisk perspektiv, hvorfor han mener, at det at være stigmatiseret er kontekstbestemt. Når man er stigmatiseret, er det ikke bare noget man er, men noget man *bliver* i den sociale interaktion.^{lxxv} Interviewpersonen kan derfor ikke forventes at vise et essentielt selv, men vælger i stedet at præsentere et foretrukket selv.^{lxxvi} Dette kan ses i tråd med begrebet ”*tilsløring*” (covering). Dette begreb bruges om de situationer, hvor personer som ellers er parate til at indrømme, at de har et stigma (oftest fordi det er åbenbart eller synligt), i stedet gør alt for at forhindre, at stigmaet bliver unødvendigt påfaldende. På denne måde gør vedkommende det lettere for sig selv ved at flytte opmærksomheden væk fra stigmaet. Overordnet set forsøger vedkommende altså at fokusere på en selvpræsentation, som fremstiller et normalt menneske med en normal identitet. Her fremhæver Goffman, at de stigmatiserede i deres forsøg på at fremstille et ”normalt selv” og dermed ”passere”, ofte alligevel falder igennem. På den måde er selv de mest stigmatiserede og afvigende personer med til at opretholde og reproducere en social orden, som ofte udstøder og nedgør dem.^{lxxvii}

Vi vil anvende Goffmans stigmatteori, når vi i vores analyse belyser, hvordan undersøgelsesgruppen stigmatiseres og måden, hvorpå de forsøger at håndtere dette stigma. Til dette vil vi anvende vores eget møde med de primære informanter, hvorfor også Goffmans interaktionistiske perspektiv er anvendeligt.

3.3 Zygmunt Bauman (Karina)

For Zygmunt Bauman har globalisering og særligt konsekvenserne heraf længe været omdrejningspunktet i hans sociologiske tekster. I hans analyser af globalisering ønsker han at fordre et moralsk ansvar over for de svageste i samfundet, som er ofre for Vestens velstand.^{lxxviii} I

hans bog, "Forspildte Liv", beskrives denne gruppe som overflødige og menneskeligt affald^{lxxxix}. Han siger endvidere, "at være overflødig er ensbetydende med at være uønsket og ubrugelig[...].^{lxxx} Han taler om mennesker, der reelt ikke er brug for, og som samfundet derfor kunne klare sig bedre foruden. Derfor "omtales mennesker, der er blevet erklæret for overflødige, først og fremmest som et økonomisk problem".^{lxxx} Bauman påpeger, at der i denne sammenhæng mangler et fokus på, at overflødheden har store personlige konsekvenser, idet den medfører en form for "social hjemløshed", som indebærer et "tab af såvel selvagtelse som eksistentiel mening".^{lxxxii}

Det er umuligt at skjule den voksende mængde af menneskeligt affald, hvorfor der er brug for renovationsfolk til at transportere det bort, så konfrontationen med det begrænses.^{lxxxiii} Renovationsfolk har dermed en af modernitetens vigtigste opgaver, nemlig at opretholde en skillelinje mellem det passende og upassende. Opgaven er så vigtig, at det ikke er op til renovationsfolkene alene at løse den, hvorfor det er nødvendigt med overordnede retningslinjer".^{lxxxiv}

Loven har en væsentlig rolle at spille i forhold til at ekskludere mennesker. Han bruger begrebet selvsuspension om det forhold, at loven kun beskæftiger sig med de ekskluderede ved at udelukke dem. Som han skriver, så [...]findes [der] ingen lov for de ekskluderede. Selve eksklusionstilstanden består i fraværet af en lov, der gælder for den.^{lxxxv} Vi vil anvende selvsuspensionbegrebet i analysen til at forstå, hvilken rolle lovgivningen spiller for undersøgelsesgruppen.

Det menneskelige affalds funktion

Det menneskelige affald er ikke altid overflødigt, men kan udgøre en vigtig funktion. I takt med at mængden af menneskeligt affald øges, sker der en samtidig stigning af forbruget og dermed også produktionen. Dermed vokser behovet for folk, som kan transportere det materielle affald bort, om hvem Bauman benævner "skraldemænd".^{lxxxvi} Det er ikke noget forbrugeren selv ønsker at gøre, idet denne er opdraget til at tage afstand til beskidt og ensformigt arbejde. Derfor mener Bauman at:

"Hver gang forbrugerismen tager et skridt fremad, vokser behovet for skraldemænd, mens antallet af mennesker, der er parat til at gøre dette arbejde, skrumper ind".^{lxxxvii}

Denne kræsenhed kan de folk, der er blevet stemplet som menneskeligt affald, imidlertid ikke tillade sig at være i besiddelse af.^{lxxxviii} Der er derfor, inden for det Bauman benævner ”Fort Europa”, blevet skabt et nyt socialt hierarki. Det betyder, at den ydre grænse først er blevet udvidet, hvorefter den igen har lukket sig. Det sker for at skabe en balance mellem det at opretholde skarpt optrukne grænser udadtil, samtidig med at skabe adgang til en billig og fleksibel arbejdskraft.^{lxxxix} Han stiller i denne forbindelse spørgsmål til: ”*hvordan holder man sig åben for erhvervslivet og lukket for mennesker?*”^{xc} Vi vil anvende Fort Europa tanken og Baumans beskrivelse af det menneskeliges affalds funktion til at forklare nogle af de forhold, som er med til at påvirke undersøgelsesgruppen.

Den menneskelige renovations akutte krise

Selvom behovet for skraldemænd vokser, øges mængden af menneskeligt affald imidlertid hurtigere. Det skyldes blandt andet, at der nu produceres menneskeligt affald overalt på jorden og ikke kun i de mest udviklede lande. Det betyder, at der ikke længere er nogen naturlige steder, der kan fungere som losseplads.^{xci} Selvom vi længe har været klar over konsekvenserne ved det materielle affald, mener Bauman langt fra, at vi har indset de ”*vidtrækkende konsekvenser, som de voksende mængder af menneskeligt affald har for den globale sameksistens, politiske orden og sociale ligevægt*”.^{xcii} Når vi i analysen vil diskutere Danmarks sociale ansvar, er det blandt andet med udgangspunkt i det ovenstående afsnit.

3.4 Catharina Juul Kristensen (Line)

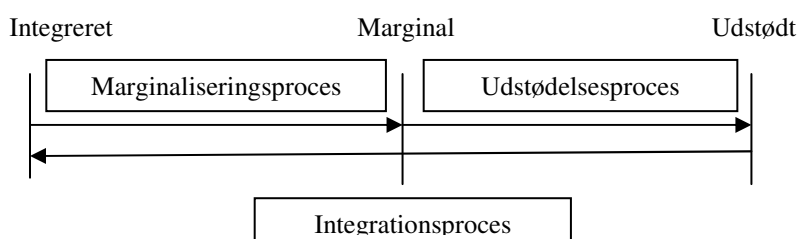
Vi tager udgangspunkt i artiklen ”Marginalisering – en begrebsudredning”, som handler om sociale marginaliseringsprocesser. Hovedformålet med teksten er at definere begrebet marginalisering som noget, der kan ses i forhold til forskellige livsområder.^{xciii} Denne tekst skal anvendes til at belyse, hvilke livsområder undersøgelsesgruppen marginaliseres og udstødes fra, årsagerne til dette, samt konsekvenserne af denne proces.

De såkaldte livsområder er former for strømninger i samfundet, som vi retter os imod, og samtidigt kan ses som aktualiseringer af, hvordan ”det gode liv” skal leves.^{xciv} Sådanne livsområder indbefatter eksempelvis arbejdsmarkedsdeltagelse, sociale og familiære netværk samt egen fast bolig.^{xcv} Den normative forventning om deltagelse på disse livsområder forudsætter imidlertid, at der både er en forventning fra den enkelte og fra samfundet.^{xcvi} Forfatteren definerer marginalisering som en ”*ufrivillig, ufuldstændig deltagelse på et eller flere livsområder, hvor der*

hersker en normativ forventning om deltagelse”.^{xcvii} Der kan være forskellige grader af marginalisering, hvilket er betinget af, hvor mange livsområder det enkelte menneske er marginaliseret i forhold til, samt hvor omspændende marginaliseringen er inden for de forskellige livsområder. Herudover kan marginalisering på et livsområde føre til marginalisering på et andet område, men den gør det ikke nødvendigvis.^{xcviii}

Det sociale kontinuum

På baggrund af nedenstående model skelnes der mellem tre analytiske tilstande: integreret, marginal og udstødt. I denne forbindelse er det vigtigt at sondre mellem marginalisering, som er en proces, og marginal, integreret og udstødt som tilstande. Ved integreret forstås en tilstand, hvor man har haft en sikker position på et eller flere livsområder i en langvarig periode. Marginal er en tilstand af udsathed og en begrænset kontrol over sin egen sociale situation, som er problematisk at ændre til det bedre. Når en person er udstødt, er denne ufrivilligt udelukket fra deltagelse på et eller flere områder i en langvarig periode.^{xcix} Disse tre tilstande fremgår øverst i følgende model:

Der skelnes desuden mellem tre forskellige processer: marginaliserings-, udstødelses- og integrationsprocesser. Befinder man sig i en marginaliserings- og udstødelsesproces, er man på vej fra en mere integreret position mod en position som marginaliseret og/eller fra at være marginaliseret mod en position som udsat. I en integrationsproces bevæger man sig enten fra en position som marginaliseret eller fra en position som udstødt imod en position som integreret. Denne model betegnes som et kontinuum, idet de tre tilstande og processer ikke er fastlagte, men giver mulighed for at bevæge sig frem og tilbage.^c I vores analyse vil vi anvende modellen til at vurdere, hvor undersøgelsesgruppen befinder sig på det sociale kontinuum samt diskutere deres muligheder for at forandre denne position.

4. Analyse

Analysen spænder over tre niveauer. I det første kapitel om arbejdsbetingelser for undersøgelsesgruppen, bevæger vi os på et makroteoretisk niveau. Heri ser vi, ud fra Baumans optik, hvordan overordnede strukturelle forhold influerer på østeuropæiske arbejdssøgende og deres risiko for at havne i hjemløshed. Sidst i kapitlet inddrager vi mesoniveauer i analysen, når vi placerer undersøgelsesgruppen på Juul Kristensens sociale kontinuum. I det efterfølgende kapitel vil vi se på, hvordan det sociale arbejde influerer på undersøgelsesgruppens situation. Herefter belyser vi, hvilke konsekvenser hjemløshed har for undersøgelsesgruppen. Dette indebærer et fokus på sociale relationer, samt hvordan forskellige livsområder tilsammen indvirker på undersøgelsesgruppens situation. På mikroniveau ser vi på, hvordan dette kan manifestere sig intrapersonelt. Dette leder videre til, hvordan vi med udgangspunkt i interviewsituationen kan se en stigmatisering af undersøgelsesgruppen. I vores sidste analysekapitel vil vi anvende vores viden fra de første dele af analysen til at udfolde en diskussion af behovet for et socialt ansvar for undersøgelsesgruppen.

4.1 Arbejdsbetingelser for undersøgelsesgruppen (Line)

Med EF-forordningen om arbejdskraftens frie bevægelighed, og senest Østudvidelsen i 2004, er et stigende antal østeuropæiske arbejdssøgende, i de seneste år kommet til Danmark. Ifølge den polske ambassade i Danmark, er der flere socioøkonomiske forhold, som gør sig gældende, når polakker vælger at søge arbejde i Danmark. Dette skyldes til dels en høj arbejdsløshed, hvilket gør det attraktivt at søge ud. Herudover er lønniveauet stadig markant lavere end i EU-15.^{cicii} Denne tilstrømning kan også mærkes på de københavnske opholdssteder for hjemløse. Dette bekræfter samtlige sekundærinformanter, idet gruppen udgør alt mellem 10-60 % af de samlede brugere på de opholdssteder vi har talt med. Afdelingslederen på varmestuen Hera udtaler følgende om denne tilstrømning: *”Jeg synes inden for de seneste år, der er gruppen blevet øget[...] det startede vel med nogle ganske få, og så efterhånden så kom der flere og flere til”* (SI 1). Men hvorfor befinder nogle af disse østeuropæiske arbejdssøgende sig på opholdssteder for hjemløse? Her kan arbejdsbetingelserne være med til at forklare, hvordan de ender som hjemløse i de københavnske stræder. I det følgende afsnit belyser vi undersøgelsesgruppens bevæggrunde for at komme til Danmark – og blive her?

4.1.1 Motiver for at komme til Danmark

For at få et begreb, om hvilke arbejdsbetingelser undersøgelsesgruppen møder, er det en forudsætning først at forstå, hvorfor de er kommet til Danmark. I vores interviews med undersøgelsesgruppen fremgår det, at samtlige informanter er kommet til Danmark for at søge arbejde, eller som en siger: *"To look for a better life. To look for a job"* (I 6). Som beskrevet er der flere socioøkonomiske forhold i hjemlandene, som gør det attraktivt at søge arbejde i Danmark. Lederen af varimestuen Pan udtaler sig i denne forbindelse om den fattigdom, som præger flere østeuropæiske lande: *"De er jo sultne[...] altså hvis vi troede vi havde fattigdom [...] det er der, der er virkelig fattigdom"* (SI 2). For mange østeuropæere blev Østudvidelsen og de arbejdsrettigheder, der medfølger, derfor en mulighed for at søge nyere og grønnere græsgrange. Om hvorfor han søgte arbejde i Danmark svarer en informant: *"In Europe is like you know, Denmark is a new something, a new place to go and work"* (I 2). Dette kan sige noget om hvad det er for et håb om en chance for et bedre liv, der gør, at man søger til Danmark. Flere af vores informanter er desuden kommet til Danmark på grund af et forsørgelsesmotiv. Afdelingslederen for varimestuen Hera fortæller, at nogle har familier derhjemme og tager herop i håbet om at komme hjem med en pose penge (SI 1). En af vores polske informanter har haft dette udgangspunkt:

"I came to Denmark to work [...] Before that I have worked for ten years in Poland. I have a woman in Poland, and a child. We decided together that I would go and work in another country. I wanted to work legal, to have a white job." (I 1)

Overordnet kan man sige, at undersøgelsesgruppen har søgt arbejde i Danmark, enten fordi de havde muligheden (jf. Arbejdskraftens frie bevægelighed) for at få et bedre liv og/eller ud fra et forsørgelsesmotiv.

Hvis vi skal se på, hvordan de fik arbejde i Danmark, så fik størstedelen af primærinformanterne lovning om et job hjemmefra, før de tog til Danmark. De fik primært nys om jobbet gennem deres netværk, hvilket denne polske informant er inde på: *"Polish people they would always find a job for their cousins and sisters"* (I 3). En informant siger desuden: *"I got the address in Poland. There was no contract and it was a polish company"* (I 6). Baseret på flere udsagn fra de polske informanter tegner der sig desuden et billede af, at polske virksomheder fungerer som et mellemlid for danske arbejdsgivere. Ofte er det et polsk/dansk samarbejde, hvor arbejderne kun har kontakt med de polske arbejdsgivere. Dette fremgår eksempelvis af følgende citat:

"I have worked for polish/danish companies. When I go to the boss at the Danish company, they say that I have to speak to the polish company, because those are the ones who employ the polish workers." (I 1)

Efter at have vist hvilke motiver de østeuropæiske arbejdssøgende har for at komme til Danmark, vil vi se på, hvilke arbejdsforhold mange møder efter at være kommet til landet.

4.1.2 Arbejdsforhold

I vores interviews fremgår det, at undersøgelsesgruppen er/har været beskæftiget inden for følgende brancher: avisuddeling, lagerarbejde, malerarbejde, elektrikerarbejde, konstruktionsarbejde, plantning af træer, salg af hjemløseaviser (Hus Forbi) samt et arbejde som DJ. Så godt som alle er ufaglærte og flere beskriver uhensigtsmæssige arbejdsforhold, som indbefatter: mange arbejdstimer samt fysisk hårdt og farligt arbejde. Dette er tilfældet hos følgende informant:

"I was promised a job in Denmark but it only lasted for one month. There was 110 polish men working for the same company. It was terrible working conditions and dangerous construction work. I worked 12 hour days and I only got 50% of the salary which I was promised." (I 6)

Snyd i form af manglende eller for lidt betaling fra arbejdsgiverens side er også et af de forhold, som størstedelen af de primære informanter kan nikke genkendende til. Ser man på de officielle krav til arbejdstagere i Udlændingelovens §6, er der for de arbejdssøgende, som ikke har en arbejds- og opholdstilladelse, minimum krav om en arbejdskontrakt, samt at ansættelsen er dækket af en overenskomst.^{ciii} Undersøgelsesgruppen, som enten er i arbejde pt. eller tidligere har været i arbejde, er hovedsagligt uofficielle arbejdstagere. Dette betyder i praksis, at de udfører sort arbejde, at de ikke har en arbejdskontrakt, samt at de ikke har CPR-nummer. De er derfor illegale arbejdere, hvilket ikke giver dem nogle formelle rettigheder. Dette benytter arbejdsgiverne sig af i stor stil, hvilket fremgår af vores primærinterviews. Når informanterne beskriver det snyd, som de har været udsat for, er det primært rettet mod arbejdsgivere med østeuropæisk baggrund. En informant fortæller:

"Now I sleep in a shelter. I've been promised things that were never kept. The companies where I first got jobs were polish and it was black work. I was beaten up by polish people and most of the time they don't give money for my work. I'm a good worker, but I worked for shit companies." (I 1)

Denne informants erfaringer med polske arbejdsgivere er noget, som alle vores polske informanter kom ind på. En informant, som har levet på gaden i de sidste 15 år, fortæller, at han ikke vil

arbejde for en polsk arbejdsgiver, da han har oplevet at blive snydt i Danmark, Tyskland, Frankrig og Italien. Enten fik han ingen løn, eller også fik han ikke nok udbetalt:

”Jeg har ingen tillid til firmaer, hvor arbejdsgivere er fra forskellige lande, for det skaber ofte problemer [...] Fordi de der selskaber, der ejer, altså i forskellige lande, de nyder kun.[...] nej jeg havde ikke nogen kontrakt, jeg arbejdede sort. Derfor snyder de. (I 8)”

Denne informants udsagn kan sige noget om, at der også på internationalt plan findes virksomheder, som nyder godt af de arbejdere, som ingen formelle rettigheder har. På den måde kan man sige, at der ikke er det store incitament til at ændre forholdene fra eksempelvis dansk/polske firmaer, som tjener godt på den billige og fleksible arbejdskraft. En af de sekundære informanter fortalte i denne forbindelse, at han havde ringet til fem håndværksmestre i København for at undersøge jobmulighederne for nogle arbejdssøgende østeuropæere:

”De havde en udenlandsk accent, men de kunne godt tale dansk. Men de lagde røret på da jeg begyndte at snakke om at det var hvidt arbejde, det var ikke sort arbejde vi skulle bruge. Der knaldede de røret på. For de vil kun have sorte håndværkere. Det er jo den der onde cirkel som lokker de polske håndværkere hertil. De går ind og tager sort arbejde, fordi det er det eneste de kan få.”(SI 3)

Dette citat kan være med til at illustrere, hvad det er for en modstand, som de arbejdssøgende østeuropæere kan møde. Der er desuden informanter, som har haft en arbejdskontrakt, men alligevel er blevet snydt, hvilket fremgår i følgende udsagn:

”I have been planting trees for a danish/polish company, but we were cheated. There was no money when we came to collect. We had a contract, it was white work.”(I 6)

En anden informant har oplevet at være blevet lovet arbejde på lovlige vilkår, men i praksis viste det sig at være sort arbejde:

”I used to work as a ‘slagter’ in Føtex, but I lost the job. It was a legal job, but I never got a contract.” (I 7)

I indledningen nævnte vi en spørgeskemaundersøgelse som viste, at hver tredje polske arbejder i København er blevet snydt en eller flere gange af deres arbejdsgiver.^{civ} Herudover konkluderer de i en anden artikel, at mere end hver fjerde polske arbejder i København arbejder sort. Denne svindel er i høj grad noget, som indvirker på denne gruppes livssituation, idet de står uden formelle rettigheder, når de bliver snydt. Spørgsmålet er, hvorfor de arbejdssøgende østeuropæere finder sig i disse forhold, og hvorfor de bliver i Danmark? På trods af, at de fleste oplever korrupte arbejdsforhold i Danmark, kan forholdene imidlertid stadig synes bedre her. En sekundær informant siger i denne forbindelse:

”Mange ønsker ikke at vende tilbage igen, og det sidste når det gælder østeuropæere, så er det jo polakker vi også har mødt flest af [...] de ser ingen fremtid i at komme hjem.” (SI 4).

Selv når de ender som hjemløse, siger samme informant:

”[...] de siger jo også at det er ti gange bedre at være hjemløs i Danmark, end at have et sted at bo i sit eget hjemland og det mener de virkelig også” (SI 4).

Når vi har spurgt vores primære informanter, om de gerne vil blive i Danmark, har størstedelen svaret ja. Flere giver dog udtryk for, at det forudsætter, at de får et arbejde: *”Yes if I had a job I would like to stay. I have no place to stay in Poland”* (I 6). Disse udtalelser siger noget om, at forholdene, på trods af alt, er bedre i Danmark.

I Baumans optik er de overflødige, idet der ikke er brug for dem derhjemme. Disse overflødige sammenlignes med menneskeligt affald, der i kraft af deres overflødhedsposition ikke kan tillade sig at være kræsne.^{cv} Man kan i denne forbindelse sige, at undersøgelsesgruppen er tvunget til at rykke, alt efter hvor arbejdsmarkedet synes mest gunstigt. Denne svage position udnyttes af dansk/polske arbejdsgivere, idet de østeuropæiske arbejdere udgør en funktion, som tjener økonomiske interesser. Når Bauman taler om ”Fort Europa,” er dette en betegnelse for, at de rige vesteuropæiske lande på den ene side søger at lukke op for den billige og fleksible arbejdskraft fra østlandene samtidig med, at de holder grænserne skarpt optrukne.^{cvi} I denne sammenhæng udgør de østeuropæiske arbejdere den funktion, at de kan tilbyde den billige arbejdskraft, som danskerne ikke selv ønsker at varetage. Dette understøttes af Ugebrevet A4, som konkluderer at *”Polakker overtager danskernes sorte arbejde.”*^{cvi} Når disse mennesker imidlertid ikke længere udgør en arbejdsfunktion, bliver de skarpt optrukne grænser pludseligt tydelige. Dette sker gennem loven, som i høj grad influerer på undersøgelsesgruppens arbejds- og levebetingelser. Dette vil blive belyst i følgende afsnit.

4.1.3 Loven som eksklusionsmiddel

Som arbejdssøgende har man ret til at opholde sig 6 måneder i Danmark. Det er dog et krav, at borgeren kan forsørge sig selv.^{cvi} Ved forsørgessvigt kan man risikere at blive udvist på baggrund af §3, stk. 4 i Aktivloven, jf. §18 i Udlændingeloven. I det øjeblik de ikke kan forsørge sig selv og opsøger varmemestuer/natvarmemestuer, som modtager statsstøtte efter Serviceloven, befinder de sig ikke længere på et legalt grundlag. Dette fremgår ligeledes af en rapport om østeuropæere med hjemløseadfærd fra Københavns Kommune:

”Arbejdssøgende EU-statsborgere skal kunne forsørge sig selv og kan udvises, hvis de ikke er i stand hertil. Hvis hjemløse EU-statsborgere – herunder statsborgere fra de nye østeuropæiske

EU-lande – søger optagelse i f.eks. et herberg I Danmark, må der derfor gives afslag herpå. Dels har de kun mulighed for lovligt at opholde sig i Danmark som turister eller arbejdssøgende (som ikke har krav på sociale ydelser), og dels viser ønsket om eksempelvis ophold i herberg, at de ikke er i stand til at forsørge sig selv.”^{cxix}

Dette har Velfærdsminister Karen Jespersen i samme forbindelse indskærpet i et brev til alle kommuner og regioner. Her gør hun det klart, at når man ikke opfylder betingelserne for lovligt ophold i Danmark, har man heller ikke krav på hjælp. Skulle herberger og natcaféer som modtager støtte alligevel yde husly til hjemløse østeuropæere, risikerer de at miste deres statsrefusion.^{cx} Signalværdien i ovenstående illustrationer er klar: når de arbejdssøgende østeuropæere ikke kan forsørge sig selv, er de ikke længere en ressource for det danske arbejdsmarked. De er dermed blevet overflødige også i Danmark og reduceres til et økonomisk problem. Ifølge Bauman ”omtales mennesker, der er blevet erklæret for ’overflødige’, først og fremmest som et økonomisk problem”.^{cxii}

Det centrale og samtidig også det paradoksale i denne problematik er, at man i EU-lovgivningen gør det muligt og attraktivt at søge arbejde over grænserne. Samtidig går man fra dansk lovgivnings side ind og ekskluderer dem, når de ikke længere er et aktiv for det danske samfund. Der er med andre ord tale om en push-pull effekt, hvor de både bliver ”skubbet” væk fra hjemlandet og bliver ”trukket” til Danmark ved idéen om bedre arbejdsbetingelser. Herefter er de igen udsat for push faktorer, idet lovgivningen ”skubber” dem ud af Danmark.^{cxiii} Det er i dette paradoks, man ligeledes kan se ”Fort Europatanken”, idet man fra Danmarks side er åben for arbejdskraft, men lukket for mennesket.^{cxiiii}

Udover akut lægehjælp har disse mennesker absolut ingen formelle rettigheder. En sekundær informant, som arbejder med undersøgelsesgruppen for Københavns Kommune siger:

”Pointen er, at den gruppe vi snakker om, de er ikke en ressource [...] man kan jo så sige at hvis de får den rigtige omsorg, hvis de får en bolig i Danmark og så videre, så kan man godt. Men så vil jeg igen henholde mig til at sige, at vi i Københavns Kommune, så følger vi de professionelle retningslinjer for vores arbejde, det er en politisk organisation, vi arbejder for. Og den siger så, at de ikke er en aktuel ressource lige nu.” (SI 4)

Denne informant siger med andre ord, at undersøgelsesgruppen med den rette hjælp kunne være en ressource, men at de fra Københavns Kommunes side ikke prioriterer dette. Her er der igen tale om et rentabelt økonomisk synspunkt, hvor det skal kunne betale sig at hjælpe gruppen. I denne optik er den billigste løsning at sende dem hjem, når de ikke længere er funktionsdygtige. Dette udgangspunkt vil blive nærmere diskuteret i analysekapitlet ”Det sociale arbejde med

undersøgellesgruppen”. Ovenstående er et eksempel på, hvordan lovgivningen både kan bruges som inklusions- og eksklusionsmiddel. I denne forbindelse er Baumans selvuspensionsbegreb relevant, idet det postulerer, at loven kun beskæftiger sig med de ekskluderede, når de skal udelukkes.^{cxiv} Når undersøgellesgruppen er blevet erklæret for overflødige, forholder loven sig kun til, at de skal hjem.

Ovenstående afsnit har vist, hvordan lovgivningen går ind og påvirker undersøgellesgruppens forhold. Hvilke konsekvenser disse forhold kan have for undersøgellesgruppen, vil blive belyst i det følgende afsnit.

4.1.4 Arbejdsmarkedsmarginalisering og hjemløshed

Vi har i ovenstående demonstreret, hvordan loven kan anvendes som et middel til at ekskludere undersøgellesgruppen. Denne eksklusion kan ud fra Catharina Juul Kristensens forståelsesramme bevirke, at undersøgellesgruppen ekskluderes fra de livsområder, som omhandler arbejdsmarkedsdeltagelse og egen fast bolig. Som vist i ovenstående, er de udelukket fra den ordinære arbejdsmarkedsdeltagelse, idet de arbejder illegalt og ikke er i stand til at forsørge sig selv. Da de ikke umiddelbart har mulighed for at deltage på dette livsområde og er ufrivilligt udelukket, er de i Juul Kristensens optik udsat for en arbejdsmarkedsmarkedsmarginalisering.^{cxv} Da undersøgellesgruppen ikke har noget selvforsørgelsesgrundlag, har de derfor heller ikke mulighed for at opnå en fast bolig. Når de ikke har egen bolig, har vi været interesserede i, hvor de så sover. I denne forbindelse er der både personer, som tilkendegiver, at de primært sover udendørs:

“I sleep in the streets like in empty buildings. I don’t know any shelters.” (I 7)

“I sleep on benches, metro stations and in empty buildings. I don’t sleep in shelters. You need to be strong and push the others to stay there. And there are too many.” (I 6)

Ligesom der er informanter, som siger, at de sover indendørs:

“Nu sover jeg primært her[varmestuen]. Jeg har trukket mig tilbage.” (I 8)

“In the beginning I slept in a park. Now I sleep in a shelter.” (I 1)

Der er imidlertid også en del svar, som bærer præg af den usikre og uforudsigelige levemåde, som karakteriserer undersøgellesgruppen. Her er det ofte tilfældigheder som afgør, hvor de sover:

“Oftest sover jeg her natvarmestuen [...] ellers bare udenfor, på en bænk eller i parken.” (I 9)

L: and have you also been sleeping outside in the streets?

I: Yes sometimes, when it is all occupied you know. When it is all occupied. Sometimes it is overcrowded". (I 2)

Flere af de sekundære informanter giver også udtryk for, at det er et problem, at der ikke er plads i natvarmerestuerne til alle, som ønsker det. Det vil vi komme nærmere ind på i næste del af analysen, som omhandler det sociale arbejde med undersøgelsesgruppen. Vi medtager det her, fordi vi synes det er med til at tegne et billede af den usikkerhed, som præger livet som hjemløs.

Da marginalisering forudsætter en ufrivillig og ufuldstændig deltagelse på et eller flere livsområder, kan vi på baggrund af ovenstående fastslå, at undersøgelsesgruppen er marginaliseret i forhold til livsområderne arbejdsmarkedsdeltagelse og egen fast bolig. I denne forbindelse er det relevant at placere undersøgelsesgruppen i det sociale kontinuum^{cxvi} for at forstå, graden af marginalisering. Vi placerer dem i det sociale kontinuum med udgangspunkt i deres hjemløshed samt de arbejdsbetingelser, som er belyst i dette analysekapitel. Disse arbejdsbetingelser indbefatter: ugunstige arbejdsforhold, herunder svingagtige arbejdsgivere samt manglende rettigheder grundet deres illegale status. Med dette afsæt kan man sige, at undersøgelsesgruppen befinder sig i en udstøelsesproces, hvor de går fra at være marginaliserede mod en position som udstødt.^{cxvii} Hvor de præcist befinder sig i denne proces, er dog betinget af varigheden og omfanget af marginaliseringen for den enkelte person.^{cxviii} Vi kan imidlertid fastslå, at de er udsat for nogle livsvilkår, som hver især bidrager til, at deres situation gradvist forværres i denne proces. Dette kan i værste fald føre til udstødelse, hvilket er kendetegnet ved en fuldstændig udelukkelse på et eller flere livsområder i en langvarig periode.^{cxix} Spørgsmålet er så, hvad der skal til for, at undersøgelsesgruppen bevæger sig i den modsatte retning og ind i en integrationsproces? Kunne man i stedet møde undersøgelsesgruppen, lige når de kommer til Danmark og dermed forebygge en udstøelsesproces? På denne måde kunne man fra dansk side tage et socialt ansvar for undersøgelsesgruppen. Dette vil blive nærmere uddybet i det analysekapitel, som omhandler "Behovet for et socialt ansvar". Alt i alt kan man sige at undersøgelsesgruppen er udsat for nogle arbejdsbetingelser, som fører til arbejdsmarginalisering og hjemløshed. Dette bevirker, at de befinder sig i en udstøelsesproces som kan starte en social nedtur.

4.1.5 Delkonklusion

Vi har i dette analysekapitel belyst de arbejdsbetingelser, som influerer på undersøgelsesgruppens livsbetingelser. Overordnet set fremgår det, at undersøgelsesgruppens tilknytning til det ordinære danske arbejdsmarked er en afgørende faktor for deres livssituation. Vi ser en gruppe, der som

udgangspunkt er kommet til Danmark med håbet om at deltage på det danske arbejdsmarked. De er imidlertid udsat for nogle arbejdsbetingelser, som gør det svært for dem at opnå lovligt arbejde og dermed formelle rettigheder. Der er tale om nogle arbejdsforhold, som medfører, at de i kraft af deres illegale status ser sig nødsaget til at finde sig i at blive snydt af danske/østeuropæiske arbejdsgivere, som høster gavn af dette. Herudover udsættes de for tvivlsomme sikkerhedsforhold. De er imidlertid overflødige i deres hjemlande, hvorfor de ikke kan tillade sig at være kritiske.

Så længe de østeuropæiske arbejdstagere er selvforsørgende, udgør de en lukrativ skraldemandsfunktion. Når de ikke længere er en arbejdsressource og har behov for hjælp, anvendes loven som eksklusionsmiddel. De er nu også blevet overflødige i Danmark. Det essentielle paradoks er i denne sammenhæng, at man gennem pull-faktorer på den ene side gør det attraktivt og lovligt for østeuropæere at søge arbejde i Danmark. På den anden side er der tale om en ekskludering gennem lovgivningen i det øjeblik, de ikke længere udgør et rentabelt aktiv for det danske samfund. Dette udgør i Baumans optik, en "Fort Europatanke", hvor det handler om at holde grænserne åbne for arbejdskraft, men lukkede for mennesker.

Det er disse arbejdsbetingelser, som resulterer i arbejdsmarkedsmarginalisering og hjemløshed for undersøgelsesgruppen. Dette bringer dem ind i en udstøelsesproces, som kan være begyndelsen på en social nedtur. Denne viden danner grundlag for at tale om et behov for et socialt ansvar fra Danmarks side, idet en tidligere indgriben kunne være med til at forebygge en social deroute.

De arbejds- og livsbetingelser, som er belyst i dette analysekapitel, kan bidrage til, at undersøgelsesgruppen nu er mere sårbar over for andre forhold. Det er i denne marginaliserede position, at de møder det sociale arbejde, hvilket også kan have en betydning for deres livsvilkår. Dette vil fremgå af følgende analysekapitel.

4.2 Det sociale arbejde med undersøgelsesgruppen (Karina)

Vi har i det foregående afsnit vist, hvordan undersøgelsesgruppens livsvilkår påvirkes af makropolitisk struktur. I dette afsnit vil vi se på, hvordan de kommunalpolitiske retningslinjer har betydning for det sociale arbejde med undersøgelsesgruppen i henholdsvis offentligt og privat regi.

4.2.1 Det kommunale sociale arbejde med undersøgelsesgruppen

Handleplanen for udenlandske borgere med hjemløseadfærd er en del af en overordnet Hjemløsestrategi for Københavns Kommune. Den sætter blandt andet fokus på, at begrænse antallet af udenlandske

hjemløse fra de nye østeuropæiske EU-medlemslande. Der er imidlertid ikke hjemmel i loven til at begrænse denne adfærd på andre måder end ved at sende borgeren tilbage til sit hjemland. Det bevirker at det kommunale sociale arbejde med undersøgelsesgruppen er baseret på et hjemsendelsesmål.^{cxx} En sekundærinformant har udtrykt følgende om deres sociale arbejde i det kommunale regi:

”Vi søger muligheden for, at de kan få kontakt med deres respektive hjemlande, de kan få en mulighed til eventuelt at skabe en vej tilbage og få et hjælpeapparat i hjemlandet til at tage imod det her menneske, når de kommer tilbage igen, hvis det er det de har behov for. Det er vores opgave”. (SI 4)

De følger dermed de politiske retningslinjer for, hvordan der skal arbejdes med de østeuropæiske hjemløse. Som tidligere beskrevet er en af konsekvenserne for undersøgelsesgruppen, at de reelt er overflødige i samfundet. Når vores sekundære informant her udtaler, at deres opgave er at sende østeuropæerne hjem, kan man derfor se de kommunale socialarbejdere, som det Bauman ville kalde for renovationsfolk. Deres vigtigste funktion er at opretholde en skillelinje mellem det upassende og det passende.^{cxxi} De udfører samtidig et af modernitetens mest betydningsfulde erhverv, hvorfor det ikke kan være op til dem alene at bestemme, hvordan dette job skal udføres:

”Meget afhænger af, at skillelinjen vedligeholdes på den rette måde, så meget, at opgaven ikke kan overlades til renovationsfolkene alene. Renovationsarbejdere kan tage fejl, være distræte, dovne eller sjuskede”.^{cxxii}

De fejl, Bauman nævner, kan også beskrives som almindelige medmenneskelige træk, som eksempelvis kan komme af den forståelse, renovationsarbejderne kan få for ”de upassende”, som blandt andet kan ses i følgende citat:

”Vi har jo en helhedsforståelse af de her mennesker[...] de siger jo også at det er ti gange bedre at være hjemløs i Danmark end at have et sted at bo i sit eget hjemland og det mener de virkelig også. De har været grueligt meget igennem”. (SI 4)

Det er i dette lys, man kan se renovationsfolkene personificeret i de kommunale socialarbejdere. De har brug for krav til, hvordan deres arbejde skal udføres, hvis skillelinjen skal kunne opretholdes.

Vigtigheden heraf illustreres ligeledes i følgende citat:

”Personen har jo en kvalitet, som skal sikres og så skal personen bygges op igen. Og det kan vi jo kun til fulde støtte. Men spørgsmålet er så selvfølgelig, skal det foregå i Danmark eller Polen, og det er vel ofte det, som er spørgsmålet. Mange ønsker ikke at vende tilbage igen”. (SI 4)

Med loven i ryggen behøver renovationsfolkene ikke en personlig stillingtagen. Konsekvensen af dette kan være, at man udfører socialt arbejde, som strider imod, hvad det enkelte menneske ønsker:

”Vi indgår selvfølgelig et samarbejde med dem, altså vi tager udgangspunkt i deres drømme og deres virkelighed. Men vi er løsningsorienteret, vi har et mål med de her mennesker”. (SI 4)

Denne socialarbejder fra Københavns Kommune, samarbejder samtidigt med den polske hjælpeorganisation BARKA.^{cxixiii} De har dette efterår haft polske socialarbejdere i København for at kortlægge antallet af hjemløse polakker. Samtidig hjælper de dem hjem, som ønsker det, og opstiller nogle hensigtsmæssige rammer i Polen. Når lovgivningen afkræver hjemsendelse, kan dette samarbejde derfor ses som en fornuftig løsning for undersøgelsesgruppen. Dette mål harmonerer dog ikke med undersøgelsesgruppens dominerende ønske om at blive i Danmark.

Vi har nu belyst det kommunale sociale arbejde, som sker med udgangspunkt i at sende hjemløse østeuropæere tilbage til deres respektive hjemland. Vi vil nu se på det sociale arbejde for undersøgelsesgruppen, som udføres på de opholdssteder for hjemløse, som vi har besøgt.

4.2.2 Det sociale arbejde med undersøgelsesgruppen på opholdssteder for hjemløse

Undersøgelsesgruppen opsøger ofte forskellige opholdssteder for hjemløse i håbet om at få opfyldt de mest basale behov. I det følgende vil vi belyse, hvordan det sociale arbejde på de forskellige væresteder og natvarmestuer influerer på gruppens livsvilkår. Herunder er det af afgørende betydning, at disse steder vælger at modtage undersøgelsesgruppen. De fire steder er private, men modtager alle offentlig støtte, hvorfor det er ulovligt at modtage undersøgelsesgruppen. Når talen er faldet på denne kendsgerning i vores interviews, kan det følgende citat siges at være udtryk for den generelle holdning:

"Og vi vil blive ved med at modtage de her mennesker, for vi mener, at de har absolut ligeså meget behov for os, som de danske hjemløse. [...] vi har aldrig stået og sorteret i døren før, så hvorfor skulle vi begynde at gøre det?". (SI 1)

På de fleste af de varmestuer vi har talt med trækkes der lod om pladserne, hvilket betyder, at der altid er fyldt, hvorfor mange må afvises. Det er altså vilkårlighed, som afgør, om de kan få tag over hovedet. Det er vores indtryk, at det er de mest presserende behov som mad, bad, tøj og en madras at sove på, som opholdsstederne kan tilbyde. Her er en primær informants bud på, hvordan socialrådgivere har hjulpet ham i København:

"The Danish social workers, both the volunteers and those at the commune, are only helping you, to stay on the street. Yes, only my basic needs. They help me with food and this place". (I 1)

Det er imidlertid også vores opfattelse ud fra egne observationer og de primære informanternes udsagn, at varmestuerne opfylder disse behov på en tilfredsstillende måde:

"I feel that I can come here any time I wants to.[...] In Poland, in places like this, you see people who are really poor, and here it is not, like you don't feel poor" (I 3)

"Når jeg har nogle problemer, så hjælper de også. Når jeg er sulten, hjælper de også. [...] Da jeg var på hospitalet kom der gæster hver dag.[...] det betyder rigtig meget". (I 8)

Vi har gjort os følgende observationer på denne omtalte varmemestue:

”De fysiske rammer udgør et åbent rum, hvori køkkenet indgår. Der står friske blomster og tændte stearinlys på bordene. Der hænger hjemløseaviser, i glas og ramme på væggene. Der er rent og pænt, og morgenmaden er både alsidig og rigelig. De frivillige medarbejdere, tilbereder maden i køkkenet som ligger i lokalets nordøstlige hjørne”. (Bilag 2)

Ovenstående oplevelser kan være med til at påvirke undersøgelsesgruppens livsvilkår i en positiv retning. Det kan imidlertid anses som en form for lappeløsning, idet opholdsstederne, grundet lovgivningen kun har mulighed for at slukke ildebrande.

Sprogbarrierer er en anden faktor, som problematiserer det sociale arbejde med undersøgelsesgruppen på opholdsstederne. En sekundærinformant berører dette:

”jamen det er et problem at vi ikke kan sproget, ikke. Altså selvfølgelig hen ad vejen, når man har været her et stykke tid, ikke, så kan man gøre meget med fagter og tegn. Men der er mange misforståelser. Og vi har da også talt om her, at vi måske skulle tage på sprogkursus”. (SI 1)

Dette viser at sproget kan være et problem for både de hjemløse østeuropæere og for personalet. Overordnet har vi set, at opholdsstederne har begrænsede muligheder for at hjælpe de hjemløse østeuropæere, hvilket påvirker deres livsvilkår. Samtidigt virker socialarbejdernes viden om de østeuropæiske hjemløse til at være sporadisk, hvilket vi vil belyse i følgende afsnit.

4.2.3 Vidensdeling

I vores sekundære informantinterviews har vi erfaret, at der er meget lidt opmærksomhed på vidensdeling, når det gælder undersøgelsesgruppen. Denne viden kunne indbefatte omfanget af gruppen, deres færden, formelle rettigheder, samt hvor de kan søge hjælp, råd og vejledning. Den manglende vidensdeling gælder både private organisationer imellem samt mellem kommunalt og privat regi. Det sidste forhold kan skyldes, at man har modstridende målsætninger, som gør det svært at samarbejde om en enstrengt indsats. Dette berører en sekundærinformant, som arbejder i kommunalt regi:

”Dem der virkelig har brug for hjælp, det er jo de sindssyge, de har misbrug eller er alkoholikere. Og der siger loven jo så nogle helt klare retningslinjer for, hvordan man skal hjælpe dem. Og det jo nogen af de ting som man i væsentlig grad er uenige i blandt private og offentlige organisationer. Det er blandt andet det (anonym organisation) i væsentlig grad profilerer sig på, at de vil jo ikke anerkende de love og regler der gælder for området for de hjemløse, internationale hjemløse generelt.” (si 4)

Det kan imidlertid også være kampen om de samme knappe ressourcer blandt private organisationer, der gør det mindre interessant at dele sin viden med andre:

”Det er den tone vi kører i alle sammen, ikke. Vi høster vores egne små strå og vores egen lille lønforhøjelse. Men der er jo ingen, der kan klare verden alene”. (SI 3)

På trods af at de ikke har samme målsætninger for det sociale arbejde, kan det imidlertid være hensigtsmæssigt med vidensdeling. Dette kunne bidrage til en forbedret social indsats for undersøgelsesgruppen. Organisationernes forskellighed kunne måske vendes til en fordel:

”Jeg synes jo den her forskellighed de forskellige organisationer har, den synes jeg kan være frugtbar, hvis vi lærer at bruge den over for hinanden og være ærlige over for hinanden. Så kan vi hjælpe nogen flere. Det er jo borgeren det kommer til glæde ved, at vi har den forskellighed”. (SI 3)

Øget viden om gruppen kunne også tænkes at medvirke til, at de socialarbejdere, som arbejder i hjemløseorganisationer, ville gå mere aktivt ind i debatten om hjemløse østeuropæere. Alt i alt kunne et fokus på vidensdeling være med til at forbedre det sociale arbejde for og med undersøgelsesgruppen.

4.2.4 Delkonklusion

I dette analysekapitel har vi beskæftiget os med det sociale arbejde i kommunalt regi samt det sociale arbejde på opholdssteder for hjemløse. De kommunale ”renovationsfolks” sociale arbejde tager udgangspunkt i de rammer, som de kommunalpolitiske retningslinjer angiver. Heri er loven den legitimerende faktor for at hjælpe de overflødige hjem. Her er omdrejningspunktet hjemsendelse på trods af, at undersøgelsesgruppen giver udtryk for ønsket om at blive i Danmark. Samarbejdet med BARKA, opstiller dog nogle rammer for dem, som hjælpes hjem til Polen.

Det sociale arbejde med undersøgelsesgruppen i privat regi formår kun at opfylde gruppens mest basale behov. Der er tale om en juridisk og politisk ramme, som umuliggør en yderligere social indsats. Sprogbarrierer udgør samtidig også en begrænsning i kommunikationen mellem personale og de hjemløse selv. Derudover er socialarbejdernes viden om gruppen af et begrænset omfang, hvorfor det kunne være hensigtsmæssigt med et øget fokus på vidensdeling. Ovenstående kunne være med til at forbedre arbejdet for og med undersøgelsesgruppen, og dermed også bidrage til en begrænsning af den sociale deroute.

4.3 Konsekvenser af hjemløshed for undersøgelsesgruppen (Karina)

I de foregående afsnit har vi belyst, hvordan vi har set en begyndende social deroute for undersøgelsesgruppen, allerede når vi taler om deres arbejdsbetingelser. Rammerne for det sociale arbejde med gruppen gør det svært at stoppe denne nedtur, som i stedet medvirker til en usikker levevis. Vi vil i det følgende se på, hvilket miljø disse betingelser er med til at skabe. Samtidigt vil vi undersøge, hvorvidt den sociale deroute udvikler sig og fører til en yderligere udstødelse. Det vil sige, at vi ser en vis årsagssammenhæng, mellem de forskellige livsvilkår, som alle kan bidrage yderligere til den sociale deroute. Her vil vi anvende et yderligere livsområde,^{cxxiv} som vi benævner ”sociale relationer”.

4.3.1 Sociale relationer

Når vi vil se på tilknytningen til dette livsområde, er det væsentligt at medtage den foregående delkonklusion. Her fremgår det, at undersøgelsesgruppen befinder sig i en udstødelsesproces i forhold til egen bolig og arbejdsmarkedet. Det er samtidig vigtigt at se på denne tilknytning, når man skal se på forandringspotentialet hos de primære informanter. De fleste beskriver et sparsomt sammenhold med andre østeuropæere i København, hvilket er illustreret i følgende citat:

”Ja jeg havde kontakt med nogen polakker, men for ikke så lang tid siden sagde jeg, at jeg ville tage afstand fra dem, fordi de skaber problemer, så det gider jeg ikke”. (I 9)

Der kan være flere grunde til, at man ”vælger” de sociale relationer fra, men overordnet set er forklaringen, at det skaber problemer af forskellig karakter. Et af problemerne er, at nogle stjæler fra hinanden:

”Alt går galt når jeg er i kontakt med andre polakker, fordi de er meget interesseret i penge og de stjæler fra mig. [...] Og andre polakker er jaloux på hinanden. Fordi jeg har det lidt bedre, så andre er jaloux”. (I 8)

Det kan også være i forhold til at andre hjemløse østeuropæere drikker, og at samværet med dem derfor kan få alkoholforbruget til at stige hos den enkelte informant:

”Når jeg har kontakt med polakker, så begynder jeg at drikke.[...]så jeg tager afstand fra andre polakker”. (I 8)

Det kan også skyldes vold, som denne informant begrundet sit enspænderliv med:

“When I am staying outside, I am sleeping on my own. Earlier I was in a group of polish people but they beat me up and left me”. (I 6)

Denne voldelige tendens kan en sekundærinformant bekræfte:

”Vi oplever også vold blandt de hjemløse, at de kan bliver ret voldelige i relation til hinanden, at de bliver udsat for vold når de sover udendørs om natten”. (I 4)

På baggrund af ovenstående kan det anses som nødvendigt at have relativt få sociale relationer. De har som følge deraf en lav grad af deltagelse på dette livsområde, hvorfor de også her kan siges at befinde sig i en udstødelsesproces. De er derfor ekskluderede på flere livsområder, hvilke medvirker til, at de giver udtryk for, at de er pressede og desperate. Dette kan være en af grundene til, at de tyer til vold og tyveri. Man kan imidlertid ikke forstå deres situation alene ud fra denne eksklusion. Vi vil derfor forsøge at skitsere, hvorledes de forskellige livsområder påvirker det forløb, som vi benævner en social deroute.

Det er svært at sige, hvorvidt positionen på et område kan være årsag til en begrænset deltagelse på andre livsområder. Vi mener imidlertid at kunne se en gensidig afhængighed, idet de, som både oplever en

arbejdsmarkeds- og bolig-mæssig udstødelse, også ser ud til at have svage sociale relationer. En af forklaringerne kan være, at der foregår en kamp om de knappe ressourcer. Der er flere som nævner, at der er jalousi østeuropæerne imellem, hvilket en polsk informant forklarer med: *"One person for another is a wolf"* (I 3). Vores tolk uddyber betydningen af denne talemåde:

"In Poland if you have enough they would envy you, and instead of helping you they would do the exact opposite". (I 3)

Dette kommer blandt andet til udtryk i tilfælde, hvor en person er kommet til penge. Her forsøger andre at få en del i det eksempelvis ved at udøve vold eller stjæle. Dette siger noget om den utryghed, som flere i undersøgelsesgruppen lever under.

Vi har nu set, hvordan undersøgelsesgruppens problemer med sociale relationer kan bidrage til den sociale deroute. Disse problemer, kan meget vel manifestere sig intrapersonelt, hvilket uddybes i følgende afsnit.

4.3.2 Personlige konsekvenser af den sociale deroute

Vi har i de tidligere afsnit set hvordan undersøgelsesgruppen er udstødt fra tre centrale livsområder. Dette udgør en ond cirkel, hvor livsområderne påvirker hinanden gensidigt. Denne onde cirkel er noget, som sekundærinformanterne kan genkende:

"De fleste østere er jo polakker og de kommer faktisk op og er rimelig sunde [...] Generelt kan man sige, at de kommer fulde af håb. Tror de kan få et arbejde, tjene nogle penge, de er jo fattige der, hvor de kommer fra. Sunde er de. Men når du så lige pludselig skal bo på gaden [...] Så er der en tendens til at de hurtigt falder i, ikke, og bliver alkoholikere. Det er også nemmere at falde i søvn oppe på en bænk, når det er skide koldt, hvis du er halvfuld". (SI 2)

En anden taler om det håb, som efterhånden svinder ind og forvandles til håbløshed:

"De har jo en drøm, at de kunne gå med aviser, eller de kunne få et eller andet håndværk, men de bliver snydt og bedraget også af deres egne landsmænd, siger de. Det de bliver lovet, det holder ikke, så de er meget frustrerede, når vi møder dem, og de er meget skamfulde. De siger at de har lovet deres familie i deres hjemland, at de skulle sende penge hjem, og de har måske både kone og børn, som venter på de her penge, som kommer. Så de er virkelig langt nede psykisk". (SI 4)

Til at illustrere de mere intrapersonelle konsekvenser vil vi i det følgende skitsere den altoverskyggende håbløshed, vi oplevede hos størstedelen af primærinformanterne. Denne opgiveness kommer til udtryk hos denne informant:

"It's not my dream but it's my life. [...] I'm getting crazy. If nobody gives me a chance now, I will give up. I don't have any dreams anymore. I will stay here in Denmark because this is what I can [...] I'm very tired. I just want to sleep for two weeks. I just want to sleep". (I 1)

En anden informant siger: *“No, all my dreams are gone”* (I 3). Denne håbløshed kan også skyldes den usikkerhed, som ligger i ikke at vide, hvad morgendagen bringer:

“But people must survive. Sometimes it gets dangerous living on the street, you get sick. I sleep today, but I don’t know if I do tomorrow”. (I 1)

Disse forhold taget i betragtning kan det måske virke underligt, at de fleste af vores informanter ikke ønsker at tage imod et tilbud om at komme hjem. Det er imidlertid ofte deres udsatte situation, som er medvirkende til, at de bliver i Danmark. Der er som tidligere nævnt flere, som har lovet familien i hjemlandet at vende tilbage med penge. Dette understøttes af denne sekundære informant:

”Min fornemmelse er at de er taget herop, og de har jo lovet guld og grønne øh derhjemme, at de nok skal vende hjem med en pose penge. Det kan de så ikke gøre ved at tage hjem henede fra (varmestue). Den kan vi godt mærke – det hænger i luften at de ikke tager hjem frivilligt. De skal virkelig, virkelig, virkelig være helt ude i tovene før de tager hjem. Fordi der sidder måske far, mor, kone og børn og venter. Derfor så har de trukket det her længere og længere og længere ud, ik”. (SI 3)

Det er et løfte, som kan være svært at holde, når man er endt på gaden i København:

“I don’t really want to be here [...] I never planned to stay here this long. I just wanted to go home to my woman. I just wanted to earn some money for her”. (I 1)

En anden sekundærinformant giver ligeledes udtryk for, at løftet om penge kan bidrage til, at de bliver længere end forventet:

”Hvad fanden vil du svare din familie når du kommer hjem, nå ja, jeg er blevet bums. Det er jo ikke noget at byde på vel. De har jo ikke noget at byde på, når de kommer hjem, hvilket jo også måske er med til at gøre, at de bliver siddende. De har jo ikke noget med hjem. De har ikke noget.” (SI 2)

Dette kan resultere i et tab af værdighed:

“I want to stay here. I want all that back that was stolen from me. I want my dignity and pride back”. (I 1)

Det er gennem sådanne udsagn at man kan begynde at se, hvorfor det ikke er så ligetil at vende hjem. Det har personlige konsekvenser at være udsat for en udstøelsesproces og samtidig blive erklæret for overflødig. Ifølge Bauman kan dette konstituere sig i form af tab af selvagtelse og eksistentiel mening. Han mener, at de personlige problemer ofte overses, når de overflødige først og fremmest anskues som et økonomisk problem^{cxxv}.

I dette analyseafsnit har vi set, hvorledes den sociale deroute også medfører personlige konsekvenser for undersøgelsesgruppen. Vi vil i det følgende belyse, hvordan tabet af mening kan påvirke

undersøgellesgruppens egenforståelse. Det gør vi ved at bruge vores møde med de primære informanter som en case, der kan være med til at vise, hvordan stigmatisering kan manifestere sig.

4.3.3 Stigmatisering

De personlige konsekvenser af den sociale deroute kan påvirke undersøgelsesgruppens egenopfattelse. Dette vil vi illustrere med udgangspunkt i interviewsituationen med de primære informanter. Dette møde vil vi analysere ud fra Goffmans stigmatologi og dennes interaktionistiske tankesæt. Stigmatisering skabes i den uoverensstemmelse, der kan eksistere mellem vores opfattelse af en informants tilsyneladende sociale identitet og personens faktiske sociale identitet.^{cxxvi} For at vise denne uoverensstemmelse vil vi først give et eksempel på, hvordan vores opfattelse af de primære informanters tilsyneladende sociale identitet skabes. Derefter vil vi forsøge, ved hjælp af deres egne udsagn, at analysere egenforståelsen, og hvad dette gør ved deres selvfrestilling.

De primære informanters tilsyneladende identitet

Det første, vi gør i interviewsituationen, er at præsentere vores projekt. Allerede her gør vi opmærksom på, at vi har valgt at interviewe personen, fordi han er hjemløs og østeuropæer. Personen bærer således både et stammemæssigt stigma såvel som et karaktermæssigt stigma.^{cxxvii} Det er imidlertid ikke det eneste forhold, som påvirker os i bestemmelsen af informantens tilsyneladende sociale identitet. Vores observationer kan ligeledes bidrage til at skabe en kategorisering. I nedenstående citat fra vores observationsstudier beskriver vi informantens ydre karakteristika:

”De fleste beholder overtøjet på, og mange sidder med hue eller kasket på. Meget af tøjet bærer præg af, at det er slidt og gammelt. Nogle har medbragt store tasker eller rygsække, hvori de tilsyneladende opbevarer deres ejendele.” (Bilag 2)

Her bidrager beklædningen til en fastholdelse af vores kategorisering, idet vores observationer stemmer overens med, hvordan vi forventer en hjemløs østeuropæer ser ud. Samtidigt er vi influeret af de sekundære informanters holdninger. De er enige om, at hjemløshed og alkoholmisbrug næsten hænger uløseligt sammen. Endvidere siger en sekundærinformant, som selv er dansk hjemløs, at *”bare for at få dagen til at kunne hænge sammen, så er du nødt til at være påvirket.”*^{cxxviii} Disse beskrivelser har formentlig haft en betydning for vores opfattelse af undersøgelsesgruppen. Den tilsyneladende sociale identitet er nu blevet skabt, idet vi nu kategoriserer primærinformanterne ud fra ydre faktorer og viden, som alene kommer fra personer udenfor undersøgelsesgruppen. Når vi i interviewet møder informanterne, har vi derfor allerede en forforståelse, som vi ønsker at få bekræftet. Stigmatiseringen er

herved en realitet, idet vi ikke medtager informantens egen opfattelse af sig selv, altså hans faktiske sociale identitet.

I flere af interviewsituationerne er det tydeligt at se, hvordan denne stigmatisering, skaber et behov hos informanten for at fremstille et så ”normalt selv” som muligt.^{cxxix} Det kan blandt andet ske ved at anvende ”tilsløringer”. Dette manifesterer sig eksempelvis, når de gennem deres udsagn udtrykker en bekymring for de normer, som er knyttet til deres stigma.^{cxxx} Dette er især tydeligt, når talen falder på brugen af alkohol. I vores interviews gav samtlige informanter udtryk for, at de ikke drikker, men at alle andre gør det. Det var ofte noget, de selv kom ind på, uden at vi havde spurgt. Dette var tilfældet med følgende informant: *“I do not drink alcohol. I do it sometimes, like everybody else. I was out yesterday and drank some alcohol”*. Senere i interviewet fortsætter han med at sige *“I understand why people drink, cause there are no way out. I don’t drink myself”*. (I 1) Han ønsker på den måde at imødekomme vores forventninger om hjemløses adfærd, men tager samtidigt afstand til, at han selv drikker.

Goffman mener, at man i forsøget på at vise et normalt selv ofte vil forsøge at hævde sig selv på bekostning af andre. Dette resulterer i, at man bekræfter det selvsamme stigma, man forsøger at tilsløre. Ovenstående afsnit kan sammenfattes med det, Goffman kalder at passere. Med det mener han, at de fleste stigmatiserede personer forsøger at opnå en accept fra såkaldte ”normale” mennesker gennem tilsløringen. I forsøget herpå falder de dog ofte igennem og medvirker i stedet til at reproducere den forståelse, omverdenen har af personen eller den gruppe, de tilhører.^{cxxxi} Dette gør sig også gældende i vores interviews, idet vi kan se, at tilsløringen tegner et mønster. Samtidig beskylder de andre hjemløse østeuropæere for at udvise en adfærd, som de selv tager afstand fra.

4.3.4 Delkonklusion

I dette analysekapitel har vi vist, hvordan livsområdet, sociale relationer indgår i en større sammenhæng med de livsområder som indbefatter arbejde og bolig. Det er livsvilkår, som alle bidrager til den sociale deroute. De personlige konsekvenser ved denne nedtur manifesterer sig i form af håbløshed og tab af selvspekt. Dette er samtidig en forklaring på, hvorfor de bliver i København og dermed er fastlåste i deres situation. Deres egenforståelse har vi eksemplificeret ved at gøre vores møde med de primære informanter til genstand for analyse. I interviewsituationen har vi set, hvordan stigmatisering kan manifestere sig, i form af tilsløringer i kampen for at genvinde respekten. I forsøget på at passere ender de imidlertid ofte med at reproducere og opretholde det tillagte stigma.

4.4 Behovet for et socialt ansvar (Line)

I de tidligere analysekapitler har vi fundet frem til, at undersøgelsesgruppen har oplevet en social nedtur efter at være kommet til Danmark. Denne sociale deroute skaber grundlag for en diskussion om behovet for et socialt ansvar for hjemløse østeuropæere i København. I denne diskussion vil vi på baggrund af det kritiske perspektiv, udfordre forestillingen om, at undersøgelsesgruppens hjemløshed hovedsagligt er et problem for samfundet.

4.4.1 Samfundets ansvarsforflygtigelse

I vores analysekapitler har vi set, hvordan undersøgelsesgruppen bliver anset som et økonomisk problem, når de ikke længere kan forsørge sig selv. Dette samfundssyn kan imidlertid dekonstrueres ved, at man i stedet ser det som et problem for det enkelte menneske. Problemet er netop betinget af de udstødsprocesser, som samfundet skaber, og som det derfor bør tage ansvar for. Det principale paradoks er i denne sammenhæng, at man åbner grænserne for arbejdskraften, mens rettighederne fratages i det øjeblik, man går fra at være en arbejdsressource til at være menneske. En sekundærinformant kommenterer på denne mangel på socialt ansvar:

"[...]Jja, det synes jeg er fuldstændig forrykt. Fordi det er da lige til at få nogle mennesker til at gå fuldstændig til bunds i, ikke. Har du det elendigt et sted, jamen så vil du da gerne have det bedre, især hvis man så oveni købet ser i pressen, at nu kan du bevæge dig frit, ikke. Så rejser man efter det, ikke, og hvad er det så man kommer til? [...]Jeg synes, det er grotesk, at man ikke, når man laver sådan en lov om, at vi har åbne grænser og udvidelse mod andre lande og altså, så synes jeg det er helt grotesk, at man ikke forbereder det også, at man ikke indretter vores lovgivning på at kunne omfatte den her gruppe." (SI 1)

Det ironiske er i denne forbindelse, at regeringen, som vist i indledningen, bryster sig af at fremhæve, at disse arbejdere er meget velanskrevne for Danmark. De er imidlertid kun en ressource, når de kan honorere skraldemandsfunktionen, hvilket denne sekundærinformant er inde på:

"[...]og hvordan skal man overleve og bo på gaden og spise af skraldespanden, alle synes at vi er nogle underlige nogle, og selv danskerne mener, at de er gode nok til at plukke jordbær og grave kartofler, når høsten er der."(SI 3)

Lovgivningen er naturligvis skabt ud fra et rentabelt motiv, som har den klare funktion at rydde op i skraldet. Kunne man imidlertid ikke se det ud fra et andet økonomisk cost-benefit perspektiv, hvor de arbejdssøgende østeuropæere ”gribes”, allerede før de kommer ind i den sociale deroute? På denne måde kunne man møde dem i den marginale tilstand, før de kommer ind i en udstødsproces. Med fokus på en integrationsproces kunne de udgøre en bæredygtig

vedvarende skraldemandsfunktion på det danske arbejdsmarked. Denne tidlige indgriben omtaler en sekundærinformant her:

"[...] det synes jeg i hvert fald, kunne man nå derind, hvor man kunne fange dem i sikkerhedsnettet inden at de overhovedet nåede derud, ikke. Det ville jo være rigtig godt." (SI 1)

Dette sociale ansvar er imidlertid kun konstruktivt at tale om, hvis man møder de østeuropæiske arbejdssøgende/tagere, før de oplever den sociale nedtur, som primærinformanterne befinder sig i. For undersøgelsesgruppen er det derfor et andet socialt ansvar, der er nødvendigt at tage. Her efterlader de kommunalpolitiske og lovgivningsmæssige retningslinjer, begrænsede muligheder. Her har vi set, hvor svært det kan være for de kommunale socialarbejdere at imødekomme undersøgelsesgruppens ønske om at skabe en bedre tilværelse i Danmark. I denne forbindelse er det relevant at diskutere, om det at se hjemsendelse som løsningen kan være hensigtsmæssigt for de mest psykisk og fysisk syge hjemløse østeuropæere. Eksempelvis fortæller de to socialarbejdere fra Københavns Kommune samt lederen af varimestuen Pan, at de ofte møder nogle særdeles udsatte medlemmer af undersøgelsesgruppen:

"[...]nogle af de her polakker er også psykisk dårlige. De er sgu dårlige, ik, Altså de sidder og mumler derinde [...]Og det er så dem, vi prøver at motivere til at tage hjem ik., så de kan få noget medicinering eller et eller andet derhjemme." (SI 3)

Denne gruppe lider ofte af psykiske og fysiske lidelser, som gør det problematisk at begå sig i Danmark, hvor de er uden rettigheder til at få hjælp. Denne citerede informant samarbejder med BARKA, som sørger for at skabe nogle rammer, som de kan vende tilbage til. Målet med hjemsendelse kan altså også være en måde at tage et socialt ansvar for denne særligt udsatte gruppe. Det skal dog pointeres, at et andet socialt ansvar kunne være at skabe lovhjemmel, til at kunne hjælpe denne gruppe her i landet.

Størstedelen af undersøgelsesgruppen kan karakteriseres som udsatte og har i den grad brug for at få opfyldt deres basale behov. Som det ser ud nu, tilhører de bunden i det danske samfund, idet de ikke har nogen anden legal mulighed for overnatning end at sove på gaden:

"Når du så ikke må komme ind i de her steder, væresteder og varimestuer, så ryger man længere, længere, længere, længere ud." (SI 3)

Ovenstående fortæller noget om, at det for at kunne udvikle det sociale arbejde, er en forudsætning at gøre det lovligt at lukke undersøgelsesgruppen ind på de københavnske væresteder for hjemløse. Det er derfor nødvendigt, at man fra politisk side overvejer at tage et socialt ansvar over for de mennesker, som ikke har andre steder at gå hen.

I vores analyse har vi desuden set, at socialarbejdernes sporadiske viden om undersøgelsesgruppen og dennes rettigheder også influerer på gruppens livsvilkår. Vi har ligeledes set, at undersøgelsesgruppen ikke selv kender til deres rettigheder eller til steder, hvor de kan henvende sig. Dette skaber grundlag for at kunne udtale sig om behovet for et socialt ansvar på organisationsniveau. I denne optik kunne det være hensigtsmæssigt, hvis socialarbejderne ved en vidensdeling erhvervede en viden om gruppen og dennes muligheder, således at de kunne videreformidle denne viden til undersøgelsesgruppen. Et bud på en sådan foranstaltning vil blive nærmere uddybet i handleplanen.

4.4.2 Det transnationale sociale ansvar

I diskussion af det sociale ansvar for hjemløse østeuropæere i København er det imidlertid også vigtigt at indse, at Danmark ikke kan stå alene med dette ansvar. Det er derfor nødvendigt at tale om et transnationalt socialt ansvar: *"København kan jo ikke løse Europas socialproblemer, det skal jo løses oppe på et højere niveau"* (SI 4). Der er flere forhold i vores analysekapitler, som tyder på, at hjemløshed blandt østeuropæere i København kunne være et transnationalt socialt problem. Her har vi eksempelvis set, at der er push faktorer i hjemlandene, som gør, at undersøgelsesgruppen søger grønnere græsgrange.

I Baumans optik skyldes dette, at vi lever i en tid, hvor der produceres menneskeligt affald verden over og ikke kun i de mest udviklede lande.^{cxxxii} I kraft af, at Østeuropa nu også producerer menneskeligt affald, søger flere og flere job uden for landets grænser. Dette har fået nye konsekvenser for et Danmark, som i forvejen har sin egen andel af overflødige at håndtere. Det kan betyde, at Danmark ikke har plads til disse mennesker. Der er, som Bauman siger, ikke længere nogen steder, der kan fungere som losseplads.^{cxxxiii} Når dette også er et problem i østeuropæernes hjemlande, kan man tale om, at der er behov for et socialt ansvar fra begge "lejre". Som vi har set i det første analysekapitel, findes der nogle polske mellemlid, som erhverver arbejdere i Polen. De fleste personer har ud fra dette en forventning om, at de skal op og arbejde under lovlige forhold, mens flere giver udtryk for, at de også havde regnet med en bolig. I stedet møder de en række dårlige arbejdsbetingelser, som indbefatter korrupte arbejdsgivere. Der er således en uoverensstemmelse mellem forventning og realitet.

I denne forbindelse er det relevant at tale om det hensigtsmæssige i at dæmpe forventningerne for disse håbefulde østeuropæiske arbejdssøgende. Ved at dæmpe disse forventninger kunne man mindske de push-pull-faktorer, som fører dem til Danmark. På den måde kunne man ligeledes

være med til at forebygge antallet af personer, som ender i en social deroute. Hvis man ikke gør en indsats for at mindske denne tilstrømning, kan det ifølge Bauman være udtryk for, at man overser de ”vidtrækkende konsekvenser, som de voksende mængder af menneskeligt affald har for den globale sameksistens’ politiske orden og sociale ligevægt”.^{cxxxiv} Da der er tale om faktorer i både Danmark og de østeuropæiske lande, kan det sociale ansvar tages, ved at indgå et transnationalt samarbejde. Dette samarbejde kan bidrage til en forebyggende indsats, som er hensigtsmæssig både for den enkelte, men i lige så høj grad for samfundet.

Når man taler om et transnationalt ansvar for undersøgelsesgruppen, er der imidlertid ikke tale om en forebyggende indsats. Her kunne man i stedet tale om at udbygge det eksisterende samarbejde mellem danske hjemløseorganisationer og den polske organisation BARKA til også at omhandle andre landes hjemløseorganisationer. På den måde sikrer man, at der som minimum er nogle rammer for de personer, som grundet den nuværende politiske situation er nødsaget til at tage hjem.

4.4.3 Delkonklusion

Vi har i første diskussionsafsnit set, hvordan de makropolitisk strukturer kan ses som ansvarsforflygtigelse, på dansk og transnationalt plan, når disse strukturer både tiltrækker og ekskluderer undersøgelsesgruppen. Dette skaber grundlag for at kunne udtale sig om, at man fra politisk side burde tage et socialt ansvar. Dette ansvar indbefatter et fokusskifte, hvor man frem for at se hjemløshed blandt østeuropæere som et økonomisk problem anser det som et problem for mennesket. Et makropolitisk socialt ansvar kunne ligeledes være en tidlig indgriben, således at undersøgelsesgruppen kommer ind i en integrationsproces, før de påbegynder den sociale deroute. Det sociale arbejde kan imidlertid ikke på nuværende tidspunkt nå undersøgelsesgruppen, hvorfor det er afgørende, at der tages et politisk ansvar for gruppen. Der er desuden behov for en forøget og samlet viden om gruppen og dennes rettigheder både fra socialarbejderne og undersøgelsesgruppens side.

I det efterfølgende diskussionsafsnit har vi set på, hvorledes behovet for et socialt ansvar på et transnationalt niveau er til stede. Det er både push og pull faktorer, som får østeuropæere til at tage uden for landets grænser i deres søgen efter arbejde. Derfor bør løsningen søges løst gennem et transnationalt samarbejde. Dette kan blandt andet foregå ved at udvide det transnationale samarbejde mellem hjemløseorganisationer, sådan som vi har set det i tilfældet med BARKA.

5. Konklusion

Danmark er et mulighedernes land for de mange håbefulde arbejdssøgende østeuropæere, som i følge EU-lovgivningen har ret til at søge arbejde over grænserne. Dette udgør en pull-effekt, mens deres overflødighed i hjemlandene er en push faktor, som gør det attråværdigt at søge transnationalt arbejde. I København bliver de imidlertid udsat for nogle arbejdsbetingelser, som gør det problematisk at opnå legalt arbejde. Snyderi fra de dansk/polske arbejdsgivers side er en del af livsvilkårene for undersøgelsesgruppen. Samtidig profiterer arbejdsgiverne af den billige arbejdskraft og arbejdernes manglende formelle rettigheder. Forholdene er imidlertid bedre end i hjemlandet, hvorfor de vælger at blive. Når muligheden for selvforsørgelse ophører, og de ikke længere udgør en økonomisk funktion, anvendes den nationale lovgivning som eksklusionsmiddel. Disse arbejdsbetingelser resulterer i arbejdsmarkedsmarginalisering og hjemløshed, hvilket bliver begyndelsen på en social deroute og udstøelsesproces.

Denne juridiske eksklusion omfatter desuden en udelukkelse fra de københavnske opholdssteder for hjemløse. Dette skaber en usikkerhed i gruppens livsførelse, idet de kan være nødsaget til at sove på gaden. De opholdssteder, som alligevel vælger at modtage undersøgelsesgruppen, har begrænset mulighed for at opfylde andet end de mest basale behov. Der er derfor et behov for, at man skaber et juridisk eksistensgrundlag for det sociale arbejde med gruppen.

Hjælpeorganisationernes viden om gruppen og dens rettigheder, er af sporadisk karakter og der mangler vidensdeling organisationerne imellem. Dette skaber et behov for en social ansvarstagen på organisationsniveau. Omdrejningspunktet i det kommunale sociale arbejde, indbefatter hjælp til hjemsendelse som angivet i de kommunalpolitiske retningslinjer. Dette indebærer at det kommunale sociale arbejde, oftest sker i uoverensstemmelse med undersøgelsesgruppens egne ønsker.

Den sociale deroute eskalerer, når undersøgelsesgruppen oplever problemer med sociale relationer, som ofte er forbundet med brug af rusmidler, vold og tyveri. Denne situation medfører en række intrapersonelle konsekvenser, som manifesterer sig i håbløshed samt tab af stolthed og selvagtelse. Dette afholder nogle fra at vende hjem, hvorfor de ender i en fastlåsthed.

Undersøgelsesgruppen tillægges desuden stigma, som de søger at tilsløre for at genvinde omgivelsernes respekt. Dette har dog en selvudslettende effekt, idet de dermed reproducerer og

fastholder stigmatiseringen. Dette efterlader tilsammen undersøgelsesgruppen med få reelle muligheder for at ændre på deres situation. Overordnet har vi altså set, hvordan uhensigtsmæssige arbejdsbetingelser har affødt hjemløshed for undersøgelsesgruppen, hvilket har resulteret i en social deroute med voldsomme personlige konsekvenser til følge.

For at kunne diskutere et socialt ansvar har vi i analysen skabt en forståelse af den sociale deroute på baggrund af undersøgelsesgruppens egne oplevelser. Det centrale er lovgivningens eksklusionsfunktion, som legitimerer den ansvarsforflygtigelse, vi har set i analysen. Det er derfor en nødvendig erkendelse, at østeuropæeres hjemløshed i København anses som et problem for mennesket frem for et økonomisk problem for samfundet. Der er på baggrund af dette behov for et makropolitisk socialt ansvar, som sikrer dem nogle rettigheder og dermed forebygger den udstødselsesproces, som undersøgelsesgruppen befinder sig i.

Vi har ydermere set hvordan problematikken omkring de hjemløse østeuropæere er opstået som et transnationalt fænomen. Derfor kan der også søges løsninger gennem et samarbejde på tværs af landegrænserne. Der er derfor behov for, at der arbejdes transnationalt på at dæmpe både push- og pull faktorerne, på både organisatorisk og makropolitisk plan.

6. Handleplan

Vil vi i dette kapitel præsentere en række sociale indsatser, som er valgt på baggrund af de fund, som fremgår i konklusionen. Vi har derfor udarbejdet et indsatslandskab over mulige sociale indsatser, der alle kan være med til at opnå vores overordnede mål om: *at forbedre den sociale indsats for hjemløse østeuropæere i København.*

Metode	Hvordan	Kortsigtet mål	Langsigtet mål	Vores/socialarbejderens rolle	Niveau
--------	---------	----------------	----------------	-------------------------------	--------

Advokering	Horisontal vidensdeling → Temaaften med de sekundære informanter	At de sekundære informanter erhverver viden om undersøgelsesgruppen og deres rettigheder	Styrke undersøgelsesgruppens handleevne → socialarbejdere som meningsdannere i debatten om østeuropæiske hjemløse	Facilitatorer ved temaaften	Meso
Advokering	Vertikal vidensdeling → Gennem interviews, artikler, oplysningebrev, oplæg og publicering af fundene i dette projekt	Udbrede viden om undersøgelsesgruppens problemstilling på individ- og organisationsniveau samt politiske beslutningstagere på samfundsplan	Skabe en bevidstgørelse af undersøgelsesgruppens forhold på individ-, organisations- og samfundsplan → bidrage til at skabe en politisk velvilje over for undersøgelsesgruppen	Forfattere og vidensformidlere	Makro
Kampagnearbejde	Udarbejde en folder om forholdene for polske arbejdssøgere/tagere i Danmark → Videre distribueres af Projekt UDENFOR	Oplyse medarbejdere på polske arbejdsformidlinger om forholdene for polske arbejdssøgere/tagere i Danmark → videreformidling til eventuelle kommende arbejdssøgere/tagere	Dæmpe pull-faktorer → Mindske antallet af polske arbejdssøgende, som kommer til København og oplever en social deroute	Forfattere	Makro
Transnationalt organisations-samarbejde/advokering	Gennem den vertikale og horisontale vidensdeling søges politiske beslutningstagere at bevidstgøres om nødvendigheden for et sociale ansvar overfor undersøgelsesgruppen	Skabe en bevidstgørelse hos nationale politiske beslutningstagere, om deres sociale ansvar for at skabe et økonomisk grundlag for at sikre et trans-nationalt samarbejde	Et transnationalt samarbejde som skal sikre nogle ordentlige rammer, for hjemsendte østeuropæere → muliggøre en anstændig livsførelse for denne gruppe	Forfattere og vidensformidlere	Makro

Advokering

Vi vil i det følgende uddybe de to punkter i skemaet, som omhandler advokeringsarbejde, på meso- og makroplan. De to advokeringsindsatser vil blive tilrettelagt ud fra et overordnet langsigtet mål, men med hver deres delmål. Det vil derfor være advokering, der anvendes som den strategiske og metodiske ramme. Vi forstår advokering i socialt arbejde, ud fra Schneider & Lesters definition:

”social work advocacy is the exclusive and mutual representation of a client(s) or a cause in a forum, attempting to systematically influence decision making in an unjust or unresponsive system”.^{cxxxv}

Vi finder denne metode anvendelig, idet den på den ene side søger at styrke en gruppe borgeres bevidsthed og handleevne, så de kan fremme deres egen sag. Samtidig søger den, at opnå en politisk velvilje, der vedrører udsatte eller marginaliserede befolkningsgrupper.^{cxxxvi} Denne tilgang er tæt forbundet med empowermenttraditionen. Her er grundtanken, at man gennem en

bevidstgørelse af mennesker styrker deres selvtillid og handlingskapacitet.^{cxxxvii} Vi medtager dette, idet en empowerment af undersøgelsesgruppen kan være en effekt af vores advokeringsarbejde.

Vi tager udgangspunkt i en advokeringsmodel, baseret på faserne i advokeringsarbejde.^{cxxxviii} Dette gør vi for at læseren kan forstå den systematiske fremgangsmåde i vores overordnede advokeringsstrategi:

Strategiudvikling: Problemanalyse → Målformulering → Gennemførelse → Evaluering

Problemanalyse:

Dette indbefatter den eksisterende analyse, som vi har foretaget i dette projekt. Vi vil på baggrund af denne tage udgangspunkt i vores fund om manglende viden og vidensdeling på organisationsniveau. Derudover tager vi afsæt i den manglende politiske velvilje over for undersøgelsesgruppens situation. Herunder vil vi komme med forslag til et socialt ansvar, på meso- og makroniveau.

Målformulering:

Overordnet mål: At påvirke politiske beslutningstagere på nationalt plan, for derigennem *at forbedre den sociale indsats for hjemløse østeuropæere i København.*

Gennemførelse:

Det overordnede mål skal opnås gennem henholdsvis horisontal og vertikal vidensdeling.

1.1 Horisontal vidensdeling

Udbredelse af viden om undersøgelsesgruppen på mesoniveau

Kortsigtet mål: At hjælpeorganisationerne erhverver viden om undersøgelsesgruppen og dennes rettigheder.

Hvordan: Vi ønsker at facilitere en temaaften, hvor vi inviterer sekundærinformanterne til et vidensdelingsmøde, i tidsrummet 19-22 hos Projekt UDENFOR.

- Oplæg ved Karina og Line, hvor vi fremlægger vores fund i bachelor projektet.

- Oplæg ved en jurist Jacob Schmidth, som oplyser om østeuropæeres rettigheder når de er henholdsvis arbejdssøgende og arbejdstagere.
- Oplæg ved en medarbejder fra København Kommune, som skal oplyse om handleplanen for udenlandske borgere med hjemløseadfærd. Herunder om den særlige akutindsats som indbefatter et udbygget samarbejde mellem de private organisationer, og socialforvaltningen. Dette skal sikre at brugerne får kendskab til de hjælpemuligheder forvaltningen kan tilbyde.
- Kort foredrag ved en af vores primære informanter, som skal bistås af tolk 2. Vedkommende skal dele egne erfaringer om livet på gaden i København.
- Diskussion og erfaringsudveksling med udgangspunkt i denne aften.

Langsigtet mål: 1. De socialarbejdere, som arbejder med undersøgelsesgruppen, skal videreformidle denne nyerhvervede viden til de hjemløse østeuropæere, som de møder gennem deres arbejde. På den måde er det vores mål at styrke de hjemløse østeuropæeres bevidsthed og handleevne, således at man arbejder mod en empowerment af undersøgelsesgruppen. 2. Herudover har vi et ønske om, at socialarbejderne, på baggrund af deres nyerhvervede viden, vil søge at sætte de hjemløse østeuropæeres forhold på den politiske dagsorden.

Evaluerig: Tre måneder efter afholdelse af temaaftenen vil vi indkalde til et ”fyraftensmøde” blandt sekundærinformanterne. Her vil vi samle op på temaaftenen og spørge ind til, hvilke erfaringer deltagerne har gjort sig med at videreformidle viden til undersøgelsesgruppen.

Etiske overvejelser: Som vist i projektet er der interesse modsætninger i det sociale arbejde. Ved afholdelse af en temaaften kan der være mulighed for at disse forskellige målsætninger vil støde sammen. Dette kan afstedkomme et u hensigtsmæssigt fokus, hvor omdrejningspunktet ikke længere er vidensdeling.

1.2 Vertikal vidensdeling

Udbredelse af viden på makro- og mesoniveau

Kortsigtet mål: Udbrede viden om undersøgelsesgruppen på individ- og organisationsniveau, samt blandt politiske beslutningstagere på lokal- og makropolitisk niveau.

Hvordan: Videreformidle projektets fund i:

- **Interviews:** Vi har aftalt et interview med journalist Jeanette Ulnits fra fagbladet "Socialrådgiveren". Herudover formidler Projekt UDENFOR kontakt til Hus Forbi, hvor vi ligeledes stiller op til et interview.
- **Artikler:** Vi ønsker at omskrive projektets fund til en artikel, som vi vil sende til relevante medier. Vi håber herigennem at påvirke relevante beslutningstagere samt den generelle offentlighed.
- **Oplysningsbrev til Socialudvalget:** I forbindelse med problemstillingen omhandlende de korrupte arbejdsgivere vil vi udforme et brev, som gør opmærksom på de erfaringer, undersøgelsesgruppen har gjort sig. Derigennem vil vi opfordre Socialudvalget til at sætte ind over for disse arbejdsgivere for dermed at forebygge lignende tilfælde.
- **Foredrag:** Gennem et samarbejde med Projekt UDENFOR, vil vi fungere som oplægsopholdere, ved arrangementer som Projekt UDENFOR faciliterer. I samarbejde med projektleder Serap Erkan har vi overvejet følgende interessenter: SAND (de hjemløses landsorganisation), NGOer (kirkelige og humanitære), fagbevægelser (LO, 3F og FOA), Gadeplansindsatsen i Københavns Kommune, Rådet for Social Udsatte samt analyseinstitutter og forskningsenheder med fokus på området.
- Derudover indbefatter vores samarbejdsaftale med Projekt UDENFOR, at projektet publiceres på Projekt UDENFORs elektroniske bibliotek MARGIN.^{cxxxix}

Langsigtet mål: Skabe en bevidstgørelse af hjemløse østeuropæere og deres forhold, blandt interessenter på individ- og organisationsniveau, samt politiske beslutningstagere på lokal- og makropolitisk niveau. Med dette ønsker vi at bidrage til at opnå en politisk velvilje over for undersøgelsesgruppen.

Etiske overvejelser: Når man advokerer for en bestemt gruppe eller sag, fungerer man som en advokat. Det er derfor en forudsætning, at der er konsensus mellem dem, som advokerer og undersøgelsesgruppen. Det er derfor vigtigt, at vi sikrer, at indsatsen sker med udgangspunkt i hjemløse østeuropæeres egne ønsker. Det kan derfor være problematisk, at vi ikke har udformet advokeringstrategien, i samarbejde med undersøgelsesgruppen. Vi har dog taget udgangspunkt i vores projekt, som tager afsæt i de primære informanternes egne udsagn.

7. Litteraturliste

Bøger:

Antczak, Helle & Johansen, Helle (2007) "*Socialt arbejde i et globaliseret samfund*". (1. Udgave) Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur. s. 123-125

Bauman, Zygmunt (2005). "*Forspildte liv*" (1. udgave, 1. oplag). København: Hans Reitzels Forlag. Kap. 1-3.

Boolsen, Merethe (2006). "*Kvalitative analyser. At finde årsager og sammenhænge*". (1. udgave, 1. oplag). København: Hans Reitzels Forlag. s. 32

Ejrnæs et al (2004): "*Sociologi og socialt arbejde*", (3. Udgave) Frederiksberg: Danmarks Forvaltningshøjskolens Forlag. s. 27

Jacobsen, Michael Hviid & Kristiansen, Søren (2002). "*Erving Goffman – Sociologien om det elementære livs sociale former*". København: Hans Reitzels Forlag. Kap 4 og 5.

Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (2008) "*Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*". (1. udgave, 3. oplag). København: Hans Reitzels Forlag. Kap 1, 2 og 5.

Goffman, Erving. (1986). "*Stigma – Notes on the management of spoiled identity*". New York: Simon & Schuster, Inc. Kap. 1

Jacobsen, Michael Hviid & Kristiansen, Søren. (2004). *Erving Goffman – Social samhandling og mikrosociologi*". København: Hans Reitzels Forlag. Kap. 4 og 5

Galal, Ehab & Galal, Lise Poulsen (1999). "*Goddag mand økseskaft – samtale gennem tolk*". (1. udgave, 1. oplag). København: Mellempøkeligt Samvirke. S. 41-55.

Kristensen, Catharina Juul (2000). "*Marginalisering – en begrebsudredning*": Elm Larsen et al. "*Kontinuitet & Forandring; Nye differentierings- og integrationsformer i samfundet?* (1. udgave, s. 141-153). Frederiksberg: Samfundslitteratur. s. 141-153

Langergaard et al (2006). "*Viden, videnskab og virkelighed*". (1. udgave). København: Forelagene Samfundslitteratur. s. 70

Rasmussen, Finn & Ringsing, Betina (2002). "*Vælt dagsordenen*". (1. udgave 1. oplag) København: Forfatterne og Informations Forlag. s.155-165

Schneider, Robert & Lester, Lori (2001) "*Social Work Advocacy*". Belmont, CA:Brooks/Cole. s. 65

Thorup, Mikkel (2004). "*At tænke globalt. Globalisering, sociologi og politik*". (1. udg. 1. oplag.) København: Hans Reitzels Forlag. S. 18.

Wenneberg, Søren Barlebo (2002) "*Socialkonstruktivisme – positioner, problemer og*

perpektiver” (1. udg. 2. oplag) Frederiksberg: Samfundslitteratur. Kap. 5

Wenneberg, Søren Barlebo (2002). ”*Socialkonstruktivisme som videnskabsteori - Sisyfos’ videnskab*”. København: Lindhardt & Ringhof. 13 sider.

Rapporter:

Benjaminsen, Lars & Christens, Ivan. (2007). ”*Hjemløshed i Danmark 2007 – National kortlægning*”. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. s. 9

Beskæftigelsesministeriet (April 2008). ”*Arbejde i Danmark – en guide til det danske arbejdsmarked*”. s. 5

Beskæftigelsesministeriet (29/06/07) ”*Aftale mellem regeringen, Venstre, Konservative, Socialdemokraterne, Socialistisk Folkeparti og Det Radikale Venstre om EU-udvidelsen og det danske arbejdsmarked*”.

Københavns Kommune, Socialforvaltningen (05/12/06). ”*Østeuropæiske borgere med hjemløse- og tiggeradfærd i København*”. s. 8

Regeringen (2007) ”*Danmark – et godt sted at arbejde. Regeringens plan for international rekruttering*”. s. 5

Lovmateriale:

Beskæftigelsesministeriet, 5. Udgave Maj 2008, Regler for ophold og arbejde i Danmark for statsborgere fra de østeuropæiske lande. s. 2-13

Lov nr. 58 af 18. Januar 2007 om social service

Lov nr. 125 af 25. Februar 2003 om aktiv socialpolitik (§3, stk. 4)

Lov nr. 945 af 1. september 2006 Udlændingeloven (§2, stk. 2 og §18)

Rådets forordning nr. 1612/68/EØF af 15. Oktober 1968, om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet.

Internetsider:

Avisen.dk (15/02/08) ”*Hjemløse østeuropæere strømmer til Danmark*”. Lokaliseret d. 16/10/08 på: http://avisen.dk/hjemloese-oesteuropaeere-stroemmer-til-danmark_767.aspx

Barka Foundation for Mutual Help (09/12/08). Lokaliseret d. 12/12/08 på: http://www.barka.org.pl/index_eng.htm

Beskæftigelsesministeriet (Februar 2008) ”*Udlændinges arbejde i Danmark*”. Lokaliseret d.

19/11/08 på: <http://www.bm.dk/sw25585.asp>.

DR udland (23/04/2008) ”*Fogh takker polske arbejdere*”. Lokaliseret d. 16/10/08 på: <http://www.dr.dk/Nyheder/Udland/2008/04/23/052301.htm>

Europa-Parlamentet (22/04/08) ”*Europa-Parlamentets erklæring om bekæmpelse af gadehjemsløshed*”. Lokaliseret d. 02/12/08 på: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0163+0+DOC+XML+V0//DA>

Københavns Kommune (September 2008) ”*Socialforvaltningen må ikke hjælpe hjemløse fra Østeuropa*”. Lokaliseret d. 04/12/08 på: <http://www3.kk.dk/Nyheder/2008/September/oesteuropaeiskeHjemloese.aspx>

Københavns Kommune (September 2008) ”*Hjemløsestrategi for Københavns kommune*”. Lokaliseret d. 19/11/98 på: [http://www2.kk.dk/of/Dagsorden.nsf/5458b20eab2b5119c12570ee0034b5f0/6b85fd9b786ee667c125747a005206a0/\\$FILE/Bilag%201_0.PDF](http://www2.kk.dk/of/Dagsorden.nsf/5458b20eab2b5119c12570ee0034b5f0/6b85fd9b786ee667c125747a005206a0/$FILE/Bilag%201_0.PDF)

Københavns Kommune (September 2008) ”*Handleplan for udenlandske borgere med hjemløseadfærd*”. Lokaliseret d. 19/11/98 på: <http://www.kk.dk/eDoc/Socialudvalget/12-11-2008%2016.15.00/Referat/14-11-2008%2016.37.52/4170845.PDF>

Københavns Kommune (05/12/06) ”*Østeuropæiske borgere med hjemløse- og tiggeradfærd i København*”. Lokaliseret d. 19/11/98 på: [http://www2.kk.dk/of/Dagsorden.nsf/5458b20eab2b5119c12570ee0034b5f0/bf469fd1fd5b0b3dc1257346004ac288/\\$FILE/_p8gp20b90jlpn8pble9nn14b9edlma832dtp6epbi5gg6gqj5dlm9msr5c5i6d4bicg.pdf](http://www2.kk.dk/of/Dagsorden.nsf/5458b20eab2b5119c12570ee0034b5f0/bf469fd1fd5b0b3dc1257346004ac288/$FILE/_p8gp20b90jlpn8pble9nn14b9edlma832dtp6epbi5gg6gqj5dlm9msr5c5i6d4bicg.pdf)

MARGIN (2008). *Projekt UDENFORS digitale bibliotek*. Lokaliseret d. 10/10/08 på: http://83.95.43.194/docs/margin_home/betingelser.htm

Politiken. (22/12/07). *Illegale østeuropæere lever på gaden*. Lokaliseret den 16/09/08 på: <http://politiken.dk/indland/article449961.ece>

Projekt UDENFOR (2008) ”*Tema: Udokumenterede immigranter*”. Lokaliseret den 5. September 2008 på: <http://www.udenfor.dk/dk/Menu/Tema%3a+Udokumenterede+migranter>

Projekt UDENFOR (2008). ”*Om projekt UDENFOR*”. Lokaliseret den 17 November 2008 på: <http://www.udenfor.dk/dk/Menu/Om+projekt+UDENFOR>

Projekt UDENFOR (2008). ”*Idégrundlag – Om strukturen*”. Lokaliseret den 17 November 2008 på: <http://www.udenfor.dk/dk/Menu/Om+projekt+UDENFOR/Idégrundlag>

Projekt UDENFOR (2008) ”*Tema: Udokumenterede immigranter*”. Lokaliseret den 5. September 2008 på: <http://www.udenfor.dk/dk/Menu/Tema%3a+Udokumenterede+migranter>

Projekt UDENFOR (2008) ”*projekt UDENFOR søger studerende til samarbejde*”. Lokaliseret den 5. September 2008 på: <http://www.udenfor.dk/dk/Materiale/Files/Diverse/Stillingsopslag.pdf>

P1 orientering (19/06/08) ”Østeuropæere strømmer til Danmark”. Lokaliseret d. 3/12 2008 på:
<http://www.dr.dk/P1/orientering/indslag/2008/06/19/174250.htm>

Rådet for socialt udsatte (12/10/05) ”Et liv i transit - Om boligløshed og hjemløshed blandt etniske minoriteter”. Lokaliseret d. 03/11/08 på: <http://www.vfcudsatte.dk/page563.asp>

Udenrigsministeriet: Danmarks ambassade, Warszawa (16/06/08) ”Hvorfor søger polakker arbejde i Danmark?”. Lokaliseret d. 03/12/08 på:
<http://www.ambwarszawa.um.dk/da/servicemenu/Aktuelt/HvorforSøgerPolakkerArbejdeIDanmark.htm>

Ugebrevet A4 (03/03/08). ”Tro mig – jeg har ikke være på så meget som én byggeplads med polakker, hvor tingene var i orden”. Lokaliseret d. 02/10/08 på:
<http://www.ugebreveta4.dk/2008/200809/Baggrundoganalyse/tromig.aspx>

Ugebrevet A4 (20/10/08). ”Polakker stuves sammen i usle boliger”. Lokaliseret d. 16/11/08 på:
http://www.ugebreveta4.dk/2008/200835/Baggrundoganalyse/Polakker_stuves_sammen_i_usle_boliger.aspx

Ugebrevet A4 (20/10/08). ”Polakkerne overtager danskernes sorte arbejde”. Lokaliseret d. 29/09/08 på:
http://www.ugebreveta4.dk/2008/200832/Baggrundoganalyse/Polakker_overtager_danskernes_sorte_arbejde.aspx

Ugebrevet A4 (08/09/08). ”Polakkerne snydt i hobetal”. Lokaliseret d. 29/09/08 på:
http://www.ugebreveta4.dk/2008/200829/Baggrundoganalyse/Polakker_snydt_i_hobetal.aspx

Ugebrevet A4 (22/09/08). ”Polakkerne er kommet for at blive”. Lokaliseret d. 19/11/08 på:
http://www.ugebreveta4.dk/2008/200831/Baggrundoganalyse/Polakkerne_er_kommet_for_at_blive.aspx

Wikipedia – den frie encyklopædi (08/08/08). ”Push-Pull effekten”. Lokaliseret d. 08/12/08 på:
[http://da.wikipedia.org/wiki/Push-Pull_effekten_\(immigration\)](http://da.wikipedia.org/wiki/Push-Pull_effekten_(immigration))

Diverse:

Brantes, Thomas (2004). ”Forklaringsniveauer: Individ – gruppe – samfund”.
Undervisningsmateriale fra Hans-Erik Rasmussen

8. Bilag

Bilag 1: Observationsguide

1. Tid, sted og varighed af observationen
2. Aktivitet
 - Interaktion
 - Grupperinger
3. Sansoplevelser
 - Stemningen
4. Levevilkår:
 - Fysiske rammer/ materielle forhold
 - Beklædning
 - Mad og drikke
5. Sprog

Bilag 2: Observationer

Observationssteder

Følgende skema giver en oversigt over hvor vi har foretaget vores observationer:

Varmestuer, natcaféer mv.	Parker, pladser og stationer	Organisationer
Varmestuen og natvarmestuen Zeus	Grøndalsparken	Projekt UDENFORS Mobile Café
Varmestuen og rådgivningsstedet Pan	Søndermarken	
Opholdsstedet og natvarmestuen Afreidite	H.C. Ørsteds Parken	
	Østre Anlæg	
	Kulturvet	
	Israels Plads	
	Nørreport station	

Det lykkedes os at lokalisere beboelser i form af telte, tøj og soveposer med videre, i 3 af de 4 parkanlæg vi undersøgte. I den ene park, hvor vi havde fundet en tilsyneladende beboet lejr, foretog vi observationer af 3 omgange. Lejren lå godt skjult i et buskads under nogle høje træer, således at man ikke kunne se den udefra. Inde i lejren stod to opslåede telte med presenninger

over. På jorden lå der en kniv, tomme cigaretetuier, nogle brugte engangsgrill samt flere våde soveposer og tøj. Den sidste observationsgang måtte vi imidlertid erkende, at lejren var blevet efterladt, og at den med stor sandsynlighed havde været beboet af etnisk danske hjemløse. Vi lærte ikke desto mindre en hel del om, hvad det er for nogle forhold og hvilket landskab, som nogle hjemløse lever under.

I et andet parkanlæg kunne en parkbetjent bekræfte, at en polsk mand havde bosat sig i ly af nogle brædder. Vi fandt frem til dette improviserede hjem, men opgav det efterfølgende, da vi havde opnået vores empirimætning. Vi havde blandt andet talt med to informanter som udelukkende lever og sover på gaden. De bidrog til at fortælle noget om den ekstra grad af udsathed og udstødelse, som nogle hjemløse østeuropæere må leve under.

Observationer på opholdsstederne:

Vi har valgt at fokusere på overordnede temaer i vores observationsguide for dermed at kunne forholde os åbent og nysgerrigt i observationssituationen. I relation til vores interaktionistiske perspektiv har vi desuden haft et særligt fokus på interaktionen i rummet samt kontekstens påvirkning af denne. De primære og gentagende observationer er udført på **Varmestuen og natvarmestuen Zeus**, hvor undersøgelsesgruppen udgør cirka 20 %. Stedet ligger i den centrale del af København og henvender sig til samfundets dårligst stillede borgere. Vi har besøgt stedet seks gange, både i forbindelse med interviews og observationer. Det er desuden her, vi har udført fem af de ni primære interviews. Vi har udelukkende observeret om morgenen, hvor brugerne kommer ind for at få varmen og spise morgenmad. Herudover er der nogle, som har overnattet på madrasser på gulvet. De fysiske rammer udgør et åbent rum, hvori køkkenet indgår. Langs væggene står otte lange borde med stole omkring. Der står friske blomster og tændte stearinlys på bordene. Der hænger hjemløseaviser, af ældre dato, i glas og ramme på væggene. Der er rent og pænt, og morgenmaden er både alsidig og rigelig. De frivillige medarbejdere tilbereder maden i køkkenet, som ligger i lokalets nordøstlige hjørne. Opholdsområdet og køkkenet er kun adskilt af et serveringsbord, men det lader til, at der er konsensus blandt brugerne om, at de ikke skal gå ind i køkkenet.

I løbet af morgenen kommer der flere og flere brugere til. Vi har i gennemsnit vurderet, at der kommer 40-60 stykker på en morgen/formiddag. Heraf er ca. 95% af brugerne mænd. Stemningen er rolig og afslappet. Nogle taler afdæmpet sammen, mens andre sidder og spiser, ryger cigaretter

eller søger at få lidt varme i kroppen. Brugere sidder hovedsagligt i grupper og mange forskellige sprog fylder øregangene. De grønlandsk udseende sidder sammen ved et bord, og de etnisk danske brugere sidder sammen ved et andet. Gruppen af østeuropæere sidder ved to forskellige borde. Den ene gruppe er mørklødede og ligner romaer. Den anden gruppe kan vi kun identificere gennem sproget. Det er vores tolk som udpeger disse. Grupperne interagerer medlemmerne imellem, men de forskellige grupper henvender sig ikke til hinanden. Ved de resterende borde sidder der nogle mennesker som tilsyneladende ønsker at holde sig for sig selv. Vi hører en tale svensk, en anden spansk og en tredje et sprog, som vi ikke genkender. De fleste beholder overtøjet på og mange sidder med hue eller kasket på. Meget af tøjet bærer præg af, at det er slidt og gammelt. Nogle har medbragt store tasker eller rygsække, hvori de tilsyneladende opbevarer deres ejendele. Da antallet af morgengæster topper, er der en lidt ram lugt i lokalet. Den lugter af en blanding af sved, urin og alkohol.

Der er generelt en god og positiv atmosfære samt omgangstone på stedet. Personalet virker respektfulde og anerkendende over for brugerne, samtidig med at brugerne lader til at respektere dem. En medarbejder fortæller os, at der sjældent opstår konflikter. Hvis det sker, prøver personalet at træde ind med det samme, og de involverede parter bliver bedt om at gå. De bruger ikke at sætte folk i karantæne for, *hvor skal de gå hen?* som hun siger.

Vi har desuden foretaget observationer en gang på **varmestuen og værestedet Pan**, hvor vi i samme forbindelse interviewede to af primærinformanterne. Her udgør undersøgelsesgruppen omtrent 10 %. Værestedet ligger ligeledes i den centrale del af København og henvender sig til hjemløse. Pan holder kun åbent i kort tid om morgenen, hvor man kan komme og spise morgenmad. Herudover holder de også ofte åbent midt på dagen, hvor brugerne kan komme og få rådgivning. Vi foretog observationer en dag, hvor der skulle være jobformidlingsmøde for polakker. Pan består af et relativt stort rum, men det former sig som en hestesko, hvorfor det ikke virker særligt stort. I den ene vinge af hesteskoen kan man sidde og spise ved et langt bord. Det fungerer som en slags køkkenalrum. Her er hyggeligt med dug på bordet og en fugl, som underholder gæsterne. I den anden vinge af hesteskoen er der sofamøbler og et par borde, man kan sidde ved. Her er desuden også en kontorplads, for en af medarbejderne. Generelt forekommer rummet meget mørkt og sparsommeligt møbleret, men 'spisekrogen' bærer præg af en hjemlig og hyggelig atmosfære. Op til mødet kommer der tiltagende mange østeuropæere. Til sidst befinder der sig godt og vel 25 personer på den trange plads. De besøgende er alle mænd, som

tilsyneladende er kommet for at søge arbejde. Mange sidder i deres overtøj og med en hue på. Tøjet bærer generelt præg af at være slidt, og hos nogle beskidt. Stemningen virker lidt presset og kaotisk. Folk venter på at mødet skal gå i gang, og flere ser triste ud. Andre sidder og taler sammen, nogen gange lidt højrøstet. Vi forstår det ikke, da det er på polsk, som vores medbragte tolk informerer os om. Kort tid før mødet skal begynde, beder en medarbejder vores tolk om at forklare de arbejdssøgende, at mødet desværre er aflyst. Denne besked bliver modtaget med oprørte stemmer, synlig skuffelse og flere som forlader stedet. Stemningen bliver tiltagende mere presset, og vores tolk er det eneste sproglige bindeled mellem medarbejderne og de jobsøgende mænd. De virker frustrerede, og vi beslutter os for at fortrække, før tingene udvikler sig.

Vores to besøg på **opholdsstedet og natvarmestuen Afrodite** var i forbindelse med to informantinterviews. Vi nåede imidlertid at få et indblik i atmosfæren på stedet, hvorfor vi medtager dette i vores observationer. Her udgør undersøgelsesgruppen i gennemsnit 10-15 % af stedets brugere. Stedet er lokaliseret i København, og henvender sig til de dårligst stillede hjemløse. Udover overnatning og forplejning, tilbyder stedet sygepleje, socialrådgivning og generelt omsorgsarbejde. De fysiske rammer, hvor de overnattende gæster og folk fra gaden kan indtage sin morgenmad, minder mest af alt om en moderne café. Det består af en "bar", hvor personalet kan lave kaffe med videre. Der er både firkantede samt runde caféborde i lokalet. Rummet er lyst og moderne og har farvestrålende plakater i glas og ramme, hængende på væggen. Begge gange mødte vi kun i alt omtrent otte brugere af stedet, som enten var ved at drikke den sidste kop kaffe eller på vej ud. Der var en rolig og harmonisk stemning, og mens nogle brugere sad og talte lavmælt sammen, holdt andre sig for sig selv. Vi lagde især mærke til, at der var en god og positiv tone medarbejderne og brugerne imellem. Overordnet set oplevede vi, at det var et "miljø", hvor man følte sig velkommen og godt tilpas.

Bilag 3: Skema over primærinformanter

Nedenstående skema viser en præsentation af vores ni primære informanter:

Antal	Køn	Alder	Nationalitet	Varighed af ophold i DK	Opholdsgrundlag	Overnatning
1	Mand	27 år	Polen	2 år	Arbejdssøgende	Natvarmestuer På gaden
2	Mand	23 år	Slovakiet	10 mdr.	Uofficiel arbejdstager	Hos ven(tidl. natvarmestuer og på gaden)
3	Mand	38 år	Polen	6 mdr.	Arbejdssøgende	Hos ven (Natvarmestuer, på gaden)
4	Mand	23 år	Litauen	3 mdr.	Turist	I lejlighed
5	Mand	63 år	Polen	6 mdr.	Arbejdssøgende	Natvarmestuer På gaden I lejlighed
6	Mand	40 år	Polen	6 mdr.	Arbejdssøgende	På gaden Metrostationer Tomme huse
7	Mand	38 år	Polen	1.5 år	Arbejdssøgende	På gaden Tomme huse
8	Mand	48 år	Polen	4 år	Uofficiel arbejdstager	Natvarmestuer
9	Mand	37 år	Polen	1.5 år	Arbejdssøgende	Natvarmestuer På gaden

Bilag 4: Skema over sekundærinformanter

Hvem?	Hvorfor?	Hvordan?
Afdelingslederen af varmestuen/natcafeén Hera	Modtager undersøgelsesgruppen Udgør ca. 60% af brugerne	Tilbyder mad, bad, tøj, overnatning/værested, socialrådgivning, kontakt til kommunen og laver omsorgsarbejde.
Lederen af varmestuen og natvarmestuen Zeus	Modtager undersøgelsesgruppen Udgør ca. 20% af brugerne	Tilbyder mad, bad, tøj, tøjvask, overnatning/værested, rådgivning/vejledning, syge- og tandpleje, transportservice og fængselsbesøg.
Lederen af varrmestuen og rådgivningsstedet Pan	Modtager og arbejder med undersøgelsesgruppen Udgør ca. 10 % af brugerne (har haft kontakt til ca. 50 pers).	Tilbyder mad, bad, tøj, tøjvask, sygepleje, rådgivning, jobformidling og kontakt til kommunen. Hjælp til reetablering i hjemlandet.
2 socialarbejdere fra Københavns Kommune	Arbejder med undersøgelsesgruppen Møder mange men har indtil videre haft kontakt til min. 30 polakker i år	Laver udegående socialt arbejde på gadeplan. Tilbyder råd og vejledning, hjælp til reetablering i hjemlandet, hjælp til at komme i misbrugsbehandling og formidling til relevante samarbejdspartnere.
27 årig etnisk dansk hjemløs mand	Møder undersøgelsesgruppen på varmestuer/natvarmestuer. Har sociale problemer som kan sammenlignes med undersøgelsesgruppens	Kæmper om de samme ressourcer.

Bilag 5: Interviewguides

Interviewguide til interview med primære informanter

Præsentation af os og vores undersøgelse

- Varighed: Max en halv time
- Socialrådgiverstuderende – bachelor projekt
- Samarbejde med projekt UDENFOR
- Undersøgelse af østeuropæiske hjemløse → skal føre til en forbedret indsats.
- Anonymitet og tavshedspligt
- Optagelse af interviewet?

Semistruktureret interviewguide:

- Hvor gammel er du?
- Hvilket land stammer du fra?
- Hvor længe har du været i Danmark?
- Hvorfor kom du til Danmark?
- Hvor sover du for det meste? (i et herberg, på gaden, i et værelse/en lejlighed)

- Arbejder du? (sort/hvidt arbejde)
Hvis ja:
 - Hvad arbejder du med?
 - Hvor længe har du arbejdet der?
 - Hvad er dine arbejdstimer?
 - Hvordan fik du jobbet?Hvis Nej:
 - Har du tidligere haft et arbejde i Danmark?
 - Leder du efter et arbejde?
 - Hvor og hvordan?

- Har du haft nogen kontakt med det sociale system i Danmark? (kommunen, socialrådgivere, andre/private hjælpeorganisationer/NGO'er).
- Har du nogle sociale problemer?
- Oplever du at dit liv er blevet bedre/værre, efter du er kommet til Danmark?
- Føler du dig velkommen i Danmark?
- Vil du gerne blive i Danmark? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Hvad er dit mål/din drøm for fremtiden?

Interviewguide til interview med sekundære informanter

Præsentation af os og vores undersøgelse

- Varighed: Max 1 time
- Socialrådgiver studerende – bachelor projekt
- Samarbejde med projekt UDENFOR
- Formål: Undersøgelse af østeuropæiske hjemløse – deres forhold, livsvilkår, behov, ønsker og baggrund
- Tavshedspligt og anonymisering

Kendskab til hjemløse østeuropæere?

- Nationaliteter
- Køn
- Alder
- Antal
- Sociale problemer
- Materiel fattigdom

Gruppens brug af stedet?

- Hyppighed – hvor ofte kommer de typisk
- Hvad bruger de stedet til: mad, bad, overnatning, socialt samvær

Arbejdet med de hjemløse østeuropæere (hvordan)?

- Hvor møder i gruppen
- Grupper eller enkeltindivider

Baggrund for at komme hertil?

- Situationen i hjemlandet
- Lovet job

Vidensdeling

- Fokus på vidensdeling med andre aktører som arbejder med undersøgelsesgruppen?

Indsats

- Hvad ser du der kan/skal der gøres for gruppen?

Bilag 6: Samarbejdskontrakt med Projekt UDENFOR

Samarbejdsaftale

Samarbejde mellem projekt UDENFOR og studerende Karina Andersen & Line Garbøl

Emne for projektrapport

Projektet har fokus på østeuropæere, der opholder sig på gaden i København og formålet er dels at få klarlagt hvordan deres situation er, mens de opholder sig i Danmark og i hvor høj grad deres situation forværres, mens de er på gaden. Dernæst at få et indblik i deres hverdag og livssituation eksemplificeret via cases. Der tages forbehold for enkelte justeringer.

Samarbejdet forudsætter for projekt UDENFOR følgende

- at projekt UDENFOR får fuldt adgang til datamaterialet og den færdige rapport.

- at vi udgiver rapporten i MARGIN - vores elektroniske bibliotek.
- at projekt UDENFOR og sparringspartneren fremgår som samarbejdspartnere i rapporten.
- at informanternes identitet i form af navn og opholdssted anonymiseres i den færdige rapport.
- at projekt UDENFOR godkender rapporten inden offentliggørelse.

Tolkebistand

En undersøgelse af denne karakter kan være svær at gennemføre uden tolkebistand og derfor har projekt UDENFOR søgt efter frivillige tolke. projekt UDENFOR stiller om muligt frivillige tolke til rådighed for de studerende. De studerende søger samtidig midler til tolkebistand og søger fonde og legater, som evt. kan støtte projektet. projekt UDENFOR godkender brevet og er medafsender på brevet sammen med de studerende.

Tidsperspektiv

projekt UDENFOR udgiver rapporten i MARGIN senest d. 1. januar 2009

Adgang til information og tavshedspligt

I projektperioden kan de studerende efter forudgående aftale med kontaktperson Serap Erkan låne materiale i form af bøger m.v. fra projekt UDENFOR. Personfølsomme oplysninger som de studerende får adgang til i projektperioden er omfattet af reglerne om tavshedspligt også efter ophør i samarbejdet.

Kontaktperson og sparringspartner

Serap Erkan, informationsmedarbejder i projekt UDENFOR, indgår som sparringspartner på projektet (besvarer de studerendes spørgsmål, læser rapporten igennem, godkender m.v.) og hjælper med adgang til feltet.

Underskrift og adresse

Karina Andersen _____ Line Garbøl _____

Adresse _____ Adresse _____

Serap Erkan, projekt UDENFOR _____ Dato _____

ⁱ I løbet af projektperioden er arbejdsløsheden i forbindelse med finanskrisen, dog steget. Der er imidlertid stadig behov for udenlandsk arbejdskraft i visse brancher.

ⁱⁱ Regeringen (2007) ”Danmark – et godt sted at arbejde. Regeringens plan for international rekruttering”. s. 5

ⁱⁱⁱ EUR-Lex (2008) ”Rådets forordning nr. 1612/68/EØF af 15. oktober 1968 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet”. Lokaliseret d. 28/10/08 på: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31968R1612:DA:NOT>

^{iv} Ibid.

^v Ugebrevet A4 (03/03/08). ”Tro mig – jeg har ikke være på så meget som én byggeplads med polakker, hvor tingene var i orden”. Lokaliseret d. 02/10/08 på: <http://www.ugebreveta4.dk/2008/200809/Baggrundanalyse/tromig.aspx>

^{vi} Ugebrevet A4 (20/10/08). ”Polakker stuves sammen i usle boliger”. Lokaliseret d. 16/11/08 på: http://www.ugebreveta4.dk/2008/200835/Baggrundanalyse/Polakker_stuves_sammen_i_usle_boliger.aspx

^{vii} DR udland (23/04/2008) ”Fogh takker polske arbejdere”. Lokaliseret d. 16/10/08 på: <http://www.dr.dk/Nyheder/Udland/2008/04/23/052301.htm>

^{viii} Politiken. (22/12/07). *Illegale østeuropæere lever på gaden*. Lokaliseret den 16. September 2008 på: <http://politiken.dk/indland/article449961.ece>

^{ix} Ibid.

^x Københavns Kommune (September 2008) ”Socialforvaltningen må ikke hjælpe hjemløse fra Østeuropa”. Lokaliseret d. 04/12/08 på: <http://www3.kk.dk/Nyheder/2008/September/oesteuropaeiskeHjemloese.aspx>

^{xi} Information (24/12/07). Lokaliseret den 16. September 2008 på: <http://www.information.dk/152314>

^{xii} Københavns Kommune (September 2008) ”Hjemløsestrategi for Københavns kommune”. Lokaliseret d. 19/11/98 på: [http://www2.kk.dk/of/Dagsorden.nsf/5458b20eab2b5119c12570ee0034b5f0/6b85fdb786ee667c125747a005206a0/\\$FILE/Bilag%201_0.PDF](http://www2.kk.dk/of/Dagsorden.nsf/5458b20eab2b5119c12570ee0034b5f0/6b85fdb786ee667c125747a005206a0/$FILE/Bilag%201_0.PDF) s. 6-7

^{xiii} Ibid. s. 8-9.

^{xiv} Europa-Parlamentet (22/04/08) ”Europa-Parlamentets erklæring om bekæmpelse af gadehjemløshed”. Lokaliseret d. 02/12/08 på: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0163+0+DOC+XML+V0//DA>

^{xv} Projekt UDENFOR (2008): <http://www.udenfor.dk/dk>

^{xvi} Fonden projekt UDENFOR er en selvejende organisation (NGO), der kombinerer gadeplansarbejde blandt de hjemløse med undervisning og forskning i hjemløshed og udstødelse.

^{xvii} Benjaminsen, Lars & Christens, Ivan. (2007). ”Hjemløshed i Danmark 2007 – National kortlægning”. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd. S. 9

^{xviii} Cypren, Estland, Letland, Litauen, Malta, Polen, Slovakiet, Slovenien, Tjekkiet, Ungarn, Bulgarien og Rumænien.

^{xix} Når vi her skriver arbejdssøgende henviser vi ikke til den juridiske betegnelse for arbejdssøgende, men i stedet til undersøgelsesgruppens egne udsagn om at de er i København for at søge arbejde.

^{xx} Projekt UDENFOR (2008). ”Om projekt UDENFOR”. Lokaliseret den 17 November 2008 på: <http://www.udenfor.dk/dk/Menu/Om+projekt+UDENFOR>

^{xxi} Gennem gadeplansarbejde og Den Mobile Café som deler mad ud til de hjemløse.

-
- ^{xxii} Projekt UDENFOR (2008) ”Tema: Udokumenterede immigranter”. Lokaliseret den 5. September 2008 på: <http://www.udenfor.dk/dk/Menu/Tema%3a+Udokumenterede+migranter>
- ^{xxiii} Projekt UDENFOR er en del af et projekt hvor disse skulpturer rejser rundt i Europa, for at skabe debat om udenlandske hjemløses vilkår. Læs mere om projektet på: <http://www.udenfor.dk/dk/Menu/Nyheder+%26+Synspunkter/Welcome+HomeLess>
- ^{xxiv} Langergaard et al (2006). ”Viden, videnskab og virkelighed”. (1. Udg.). København: Forelagene Samfundslitteratur. S. 70
- ^{xxv} Wenneberg, Søren Barlebo (2002) ”Socialkonstruktivisme – positioner, problemer og perspektiver” (1. udg. 2. oplag) Frederiksberg: Samfundslitteratur. s. 83
- ^{xxvi} Barlebo Wenneberg, Søren (2002). ”Socialkonstruktivisme som videnskabsteori - Sisyfos’ videnskab”. København: Lindhardt & Ringhof . s. 3
- ^{xxvii} 13: 2000: Barlebo Wenneberg
- ^{xxviii} 84: 2002: Barlebo Wenneberg
- ^{xxix} 77-78: 2000: Barlebo Wenneberg
- ^{xxx} 73: 2000: Barlebo Wenneberg
- ^{xxxi} 13-14: 2000: Barlebo Wenneberg
- ^{xxxii} 81: 2000: Barlebo Wenneberg
- ^{xxxiii} 15: 2000: Barlebo Wenneberg
- ^{xxxiv} Järvinen, Margeretha & Mik-Meyer, Nanna. (2005). *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. (1. Udg. 2. Oplag). København: Hans Reitzels Forlag. s.11
- ^{xxxv} 84: 2000: Barlebo Wenneberg
- ^{xxxvi} Ejrnæs at. al (3. udg. 2004): *Sociologi og socialt arbejde*, Danmarks Forvaltningshøjskolens Forlag, Frederiksberg s. 27
- ^{xxxvii} Boolsen, Merethe (2006). ”Kvalitative analyser. At finde årsager og sammenhænge”. (1. udg. 1. oplag). København: Hans Reitzels Forlag. S. 32
- ^{xxxviii} 70: 2006: Langergaard et al.
- ^{xxxix} 9: 2005: Järvinen & Mik-Meyer
- ^{xl} 10: 2005: Järvinen & Mik-Meyer.
- ^{xli} 29: 2005: Järvinen & Mik-Meyer.
- ^{xlii} 30: 2005: Järvinen & Mik-Meyer.
- ^{xliii} Ibid.
- ^{xliv} 31-32: 2005: Järvinen & Mik-Meyer.
- ^{xlvi} 40: 2005: Järvinen & Mik-Meyer
- ^{xlvi} 99: 2005: Järvinen & Mik-Meyer
- ^{xlvii} Grundet vores store mængde af empirisk materiale, vi har opnået gennem interviewet, vil vi godt fremhæve at observationen forbliver et supplement til interviewene.
- ^{xlviii} 194:2005: Järvinen & Mik-Meyer
- ^{xlix} 194-195: 2005: Järvinen & Mik-Meyer
- ^l 195: 2005: Järvinen & Mik-Meyer
- ^{li} Ibid.
- ^{lii} Galal et al (1999). ”Goddag mand økseskaft – samtale gennem tolk”. (1. udgave, 1. oplag). København: Mellemlfolkeligt Samvirke, s. 41
- ^{liii} 43-46: 1999: Galal
- ^{liv} 46-47: 1999: Galal
- ^{lv} Beskæftigelsesministeriet (Februar 2008) ”Udlandinges arbejde i Danmark”. Lokaliseret d. 19/11/08 på: <http://www.bm.dk/sw25585.asp>.
- ^{lvi} Beskæftigelsesministeriet (29/06/07) ”Aftale mellem regeringen, Venstre, Konservative, Socialdemokraterne, Socialistisk Folkeparti og Det Radikale Venstre om EU-udvidelsen og det danske arbejdsmarked”.
- ^{lvii} Beskæftigelsesministeriet (Februar 2008) ”Udlandinges arbejde i Danmark”. Lokaliseret d. 19/11/08 på: <http://www.bm.dk/sw25585.asp>.
- ^{lviii} Estland, Letland, Litauen, Polen, Slovakiet, Slovenien, Tjekkiet og Ungarn. Fra 1. Januar 2007 også Bulgarien og Rumænien
- ^{lix} Beskæftigelsesministeriet, 5. Udgave Maj 2008, Regler for ophold og arbejde i Danmark for statsborgere fra de østeuropæiske lande. s. 5
- ^{lx} Københavns Kommune (September 2008) ”Hjemløsestrategi for Københavns kommune”. Lokaliseret d. 19/11/08 på: [http://www2.kk.dk/of/Dagsorden.nsf/5458b20eab2b5119c12570ee0034b5f0/6b85fd6b786ee667c125747a005206a0/\\$FILE/Bilag%201_0.PDF](http://www2.kk.dk/of/Dagsorden.nsf/5458b20eab2b5119c12570ee0034b5f0/6b85fd6b786ee667c125747a005206a0/$FILE/Bilag%201_0.PDF) s. 8

- ^{lxi} Københavns Kommune (September 2008) "*Hjemløsestrategi for Københavns kommune*". Lokaliseret d. 19/11/98 på: [http://www2.kk.dk/of/Dagsorden.nsf/5458b20eab2b5119c12570ee0034b5f0/6b85fdfb786ee667c125747a005206a0/\\$FILE/Bilag%201_0.PDF](http://www2.kk.dk/of/Dagsorden.nsf/5458b20eab2b5119c12570ee0034b5f0/6b85fdfb786ee667c125747a005206a0/$FILE/Bilag%201_0.PDF) s. 8-9
- ^{lxii} Ibid.
- ^{lxiii} Københavns Kommune (September 2008) "*Hjemløsestrategi for Københavns kommune*". Lokaliseret d. 19/11/98 på: [http://www2.kk.dk/of/Dagsorden.nsf/5458b20eab2b5119c12570ee0034b5f0/6b85fdfb786ee667c125747a005206a0/\\$FILE/Bilag%201_0.PDF](http://www2.kk.dk/of/Dagsorden.nsf/5458b20eab2b5119c12570ee0034b5f0/6b85fdfb786ee667c125747a005206a0/$FILE/Bilag%201_0.PDF) s. 6-7
- ^{lxiv} Københavns Kommune (September 2008) "*Handleplan for udenlandske borgere med hjemløseadfærd*". Lokaliseret d. 19/11/98 på: <http://www.kk.dk/eDoc/Socialudvalget/12-11-2008%2016.15.00/Referat/14-11-2008%2016.37.52/4170845.PDF> s.10
- ^{lxv} Ugebrevet A4 (22/09/08). "*Polakkerne er kommet for at blive*". Lokaliseret d. 19/11/08 på: http://www.ugebreveta4.dk/2008/200831/Baggrundanalyse/Polakkerne_er_kommet_for_at_blive.aspx
- ^{lxvi} Ugebrevet A4 (20/10/08). "*Polakkerne overtager danskernes sorte arbejde*". Lokaliseret d. 29/09/08 på: http://www.ugebreveta4.dk/2008/200832/Baggrundanalyse/Polakker_overtager_danskernes_sorte_arbejde.aspx
- ^{lxvii} Ugebrevet A4 (08/09/08). "*Polakkerne snydt i hobetal*". Lokaliseret d. 29/09/08 på: http://www.ugebreveta4.dk/2008/200829/Baggrundanalyse/Polakker_snydt_i_hobetal.aspx
- ^{lxviii} Ugebrevet A4 (20/10/08). "*Polakker stuves sammen i usle boliger*". Lokaliseret d. 16/11/08 på: http://www.ugebreveta4.dk/2008/200835/Baggrundanalyse/Polakker_stuves_sammen_i_usle_boliger.aspx
- ^{lxix} Ugebrevet A4 (22/09/08). "*Polakkerne er kommet for at blive*". Lokaliseret d. 19/11/08 på: http://www.ugebreveta4.dk/2008/200831/Baggrundanalyse/Polakkerne_er_kommet_for_at_blive.aspx
- ^{lxx} Brantes, Thomas (2004). "*Forklaringsniveauer: Individ – gruppe – samfund*". Undervisningsmateriale fra Hans-Erik Rasmussen
- ^{lxxi} Goffman, Erving. (1986). "*Stigma – Notes on the management of spoiled identity*". New York: Simon & Schuster, Inc. s.9-10
- ^{lxxii} 12: 1963: Goffman
- ^{lxxiii} Jacobsen, Michael Hviid & Kristiansen, Søren (2002). "*Erving Goffman – Sociologien om det elementære livs sociale former*". København: Hans Reitzels Forlag. s.217
- ^{lxxiv} 12: 1963: Goffman
- ^{lxxv} 141: 2002: Jakobsen & Kristiansen
- ^{lxxvi} 30: 2005: Järvinen & Mik-Meyer
- ^{lxxvii} 140-141: 2002: Jakobsen & Kristiansen
- ^{lxxviii} Thorup, Mikkel (2004). "*At tænke globalt. Globalisering, sociologi og politik*. (1.udg. 1. oplag.) København: Hans Reitzels Forlag. S. 18.
- ^{lxxix} Bauman, Zygmunt (2004). "*Forspildte liv. Moderniteten og dens udstødte*". (1.udg. 1. Oplag) København: Hans Reitzels Forlag. s.20
- ^{lxxx} 19: 2004: Bauman
- ^{lxxxi} 20: 2004: Bauman
- ^{lxxxii} 21: 2004: Bauman
- ^{lxxxiii} 37-38: 2004: Bauman
- ^{lxxxiv} 39: 2004: Bauman
- ^{lxxxv} 43-44: 2004: Bauman
- ^{lxxxvi} 75: 2004: Bauman
- ^{lxxxvii} Ibid.
- ^{lxxxviii} Ibid.
- ^{lxxxix} 78: 2004: Bauman
- ^{xc} 78: 2004: Bauman
- ^{xci} 87: 2004: Bauman
- ^{xcii} Ibid.
- ^{xciii} Kristensen, Catharina Juul (2000). "*Marginalisering – en begrebsudredning*": Elm Larsen et al. "*Kontinuitet & Forandring; Nye differentierings- og integrationsformer i samfundet?* (1. udgave, s. 141-153). Frederiksberg: Samfundslitteratur. s. 142
- ^{xciv} 143: 2000: Juul Kristensen
- ^{xcv} 144-145: 2000: Juul Kristensen
- ^{xcvi} 147: 2000: Juul Kristensen
- ^{xcvii} 144: 2000: Juul Kristensen
- ^{xcviii} 147: 2000: Juul Kristensen
- ^{xcix} 148: 2000: Juul Kristensen

-
- ^c 148: 2000: Juul Kristensen
- ^{ci} Østrig, Belgien, Danmark, Finland, Frankrig, Tyskland, Grækenland, Irland, Italien, Luxemburg, Holland, Portugal, Spanien, Sverige og England.
- ^{cii} Udenrigsministeriet: Danmarks ambassade, Warszawa (16/06/08) ”*Hvorfor søger polakker arbejde i Danmark?*”. Lokaliseret d. 3/12 2008 på:
<http://www.ambwarszawa.um.dk/da/servicemenu/Aktuelt/HvorforSøgerPolakkerArbejdeIDanmark.htm>
- ^{ciii} Regler for ophold og arbejde i Danmark for statsborgere fra de østeuropæiske lande. 5. Udgave, Maj 2008. Beskæftigelsesministeriet. S. 12-13.
- ^{civ} Ugebrevet A4 (08/09/08). ”*Polakkerne snydt i hobetal*”. Lokaliseret d. 29/09/08 på:
http://www.ugebreveta4.dk/2008/200829/Baggrundanalyse/Polakker_snydt_i_hobetale.aspx
- ^{cv} 78:2004:Bauman
- ^{cvi} 78:2004:Bauman
- ^{cvii} Ugebrevet A4 (20/10/08). ”*Polakkerne overtager danskernes sorte arbejde*”. Lokaliseret d. 29/09/08 på:
http://www.ugebreveta4.dk/2008/200832/Baggrundanalyse/Polakker_overtager_danskernes_sorte_arbejde.aspx
- ^{cviii} Regler for ophold og arbejde i Danmark for statsborgere fra de østeuropæiske lande. 5. Udgave, Maj 2008. Beskæftigelsesministeriet. S. 11.
- ^{cix} Københavns Kommune (05/12/06) ”*Østeuropæiske borgere med hjemløse- og tiggeradfærd i København*”. Lokaliseret d. 19/11/98 på:
[http://www2.kk.dk/of/Dagsorden.nsf/5458b20eab2b5119c12570ee0034b5f0/bf469fd1fd5b0b3dc1257346004ac288/\\$FILE/p8gp20b90jlpn8pble9nm14b9edlma832dtp6epbi5gg6gqj5dlm9msr5c5i6d4bicg_.pdf](http://www2.kk.dk/of/Dagsorden.nsf/5458b20eab2b5119c12570ee0034b5f0/bf469fd1fd5b0b3dc1257346004ac288/$FILE/p8gp20b90jlpn8pble9nm14b9edlma832dtp6epbi5gg6gqj5dlm9msr5c5i6d4bicg_.pdf)
- ^{cx} Københavns Kommune (September 2008) ”*Socialforvaltningen må ikke hjælpe hjemløse fra Østeuropa*”. Lokaliseret d. 04/12/08 på: <http://www3.kk.dk/Nyheder/2008/September/oesteuropaeiskeHjemloese.aspx>
- ^{cxii} 20:2004: Bauman
- ^{cxiii} Wikipendia – den frie encyklopædi (08/08/08). ”*Push-Pull effekten*”. Lokaliseret d. 08/12/08 på:
[http://da.wikipedia.org/wiki/Push-Pull_effekten_\(immigration\)](http://da.wikipedia.org/wiki/Push-Pull_effekten_(immigration))
- ^{cxiiii} 78:2004:Bauman
- ^{cxv} 43-44:2004: Bauman
- ^{cxvi} 144: 2000: Juul Kristensen
- ^{cxvii} 149: 2000: Juul Kristensen
- ^{cxviii} 148: 2000: Juul Kristensen
- ^{cxix} 151: 2000: Juul Kristensen
- ^{cxix} 148: 2000: Juul Kristensen
- ^{cxix} Københavns Kommune (2007) ”*Handleplan for udenlandske borgere med hjemløseadfærd*”. Lokaliseret d. 13.12.08 på: <http://www.kk.dk/eDoc/Socialudvalget/12-11-2008%2016.15.00/Referat/14-11-2008%2016.37.52/4170845.PDF>
- ^{cxxi} 39:2004:Bauman
- ^{cxixii} 39:2004:Bauman
- ^{cxixiii} Barka Foundation for Mutual Help (09/12/08). Lokaliseret d. 12/12/08 på:
http://www.barka.org.pl/index_eng.htm
- ^{cxixiv} Vi er bevidste om at Juul Kristensen har et livsområde hun benævner Familiære og sociale relationer. Vi mener imidlertid, at det er de sociale relationer, vi her har mulighed for at belyse.
- ^{cxixv} 21:2004: Bauman
- ^{cxixvi} 134: 2002: Jakobsen & Kristensen
- ^{cxixvii} 135:2002: Jacobsen & Kristensen
- ^{cxixviii} SI 5
- ^{cxixix} 140-141: 2002: Jakobsen & Kristensen
- ^{cxixxx} 140: 2002: Jakobsen & Kristensen
- ^{cxixxi} 138-139: 2002: Jakobsen & Kristensen
- ^{cxixxii} 87:2004: Bauman
- ^{cxixxiii} 88:2004: Bauman
- ^{cxixxiv} 88:2004: Bauman
- ^{cxixxv} Robert L. Schneider & Lori Lester (2001) ”*Social Work Advocacy*”. Belmont, CA:Brooks/Cole. S. 65
- ^{cxixxvi} Finn Rasmussen & Betina Ringsing (2002). ”*Vælt dagsordenen*”. (1.udgave 1. oplag) København: Forfatterne og Informations Forlag. S. 158-160
- ^{cxixxvii} Helle Antczak & Helle Johansen (2007) ”*Socialt arbejde i et globaliseret samfund*”. (1. Udgave) Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur. S. 125
- ^{cxixxviii} Ibid.

^{cxxxix} MARGIN (2008). *Projekt UDEFORS digitale bibliotek*. Lokaliseret d. 10/10/08 på:
http://83.95.43.194/docs/margin_home/betingelser.htm